

Landelijk beroeps- en opleidingsprofiel
HBO-Rechten 2025

**LANDELIJK
OPLEIDINGSOVERLEG
HBO-RECHTEN**

Colofon

HBO-Rechten

Landelijk beroeps- en opleidingsprofiel HBO-Rechten

CROHO: 39205 HBO-Rechten

Publicatie: juni 2025

Vastgesteld door het Landelijk Opleidingsoverleg (LOO) HBO-Rechten, waarin de volgende hogescholen participeren:

- Avans Hogeschool (Juridische Hogeschool)
- Fontys Hogescholen (Juridische Hogeschool)
- Haagse Hogeschool
- Hanzehogeschool Groningen
- Hogeschool van Amsterdam
- Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
- Hogeschool InHolland
- Hogeschool Leiden
- Hogeschool Utrecht
- Hogeschool Windesheim
- NHL Stenden Hogeschool
- Saxion Hogeschool
- Zuyd Hogeschool

Opgesteld door de werkgroep actualisering Landelijk beroeps- en opleidingsprofiel HBO-Rechten, bestaande uit de volgende personen:

Op alfabetische volgorde op achternaam:

- Eline Baaten (Hogeschool van Amsterdam)
- Margreet Breukelaar (Hogeschool Utrecht)
- Esther Doornik (Hogeschool InHolland)
- Mohamed El Gartit (Hogeschool van Amsterdam)
- Veysel Tan (Hogeschool Utrecht)
- Gamze Toprak-Güner (Juridische Hogeschool – Avans/Fontys)
- Joris Visser (Hogeschool Windesheim)

Inhoudsopgave:

Colofon	2
Inhoudsopgave:	3
Voorwoord.....	5
1. Context: ontwikkelingen en trends.....	7
1.1 Maatschappelijke thema's.....	7
1.1.1 De opkomst van de responsieve rechtsstaat.....	8
1.2 Digitale technologie in de juridische beroepspraktijk	9
1.2.1. De opkomst van Legal Tech en Legal Operations	10
1.2.2. De inzet van AI.....	11
1.2.3. De invloed van internationaal recht	11
1.3 De hbo-jurist	11
2. De hbo-standaard en de 21st century skills.....	13
2.1 De hbo-standaard	13
2.1.1 Gedegen theoretische basis	13
2.1.2. Onderzoekend vermogen	14
2.1.3. Professioneel vakmanschap	15
2.1.4. Beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie	15
2.2 De 21st century skills	16
2.2.1 Persoonlijke vaardigheden	16
2.2.2. Interpersoonlijke vaardigheden	17
2.2.3. Analytisch-cognitieve vaardigheden.....	17
2.2.3. Digitale geletterdheid	17
2.2.4. Uitwerking van de 21st century skills in indicatoren	18
3. Omgeving.....	19
3.1 Positionering HBO-Rechten	19
3.2 Arbeidsmarktpositie van HBO-Rechten afgestudeerden.....	21
3.3 Regionaal en nationaal	21
3.4 Internationaal	22
3.4.1. De internationale opleidingsvariant International and European Law.....	22
3.5 Cross-overs en de T-Shaped Lawyer	23
4. Beoogde leeruitkomsten inclusief beroepsprofiel	25
4.2 Het werken met leeruitkomsten	26
4.3 De leeruitkomsten uitgewerkt.....	27
5. Relatie tot Dublin descriptor en NLQF	35
5.1 Relatie tot Dublin descriptor en NLQF	35
5.2 Leven lang ontwikkelen	38
6. Perspectief	39

6.1 Verdwijfuncties	39
6.2 Verschijnfuncties	39
6.3 Verschuivingen in rollen, taken en verantwoordelijkheden	40
7. Verantwoording	42
Bijlage 1: 21st century Skills	43
Bijlage 2: Niveauaanduiding	46
Bijlage 3: Overzicht geraadpleegde lectoraten	48
Bijlage 4: Overzicht geraadpleegd werkveld	49
Bibliografie.....	52

Voorwoord

Voor u ligt het landelijk beroeps- en opleidingsprofiel (LBOP) voor de opleidingen HBO-Rechten. Dit landelijk profiel biedt een gedeeld fundament voor het opleiden van hbo-juristen die voorbereid zijn op de actuele en toekomstige uitdagingen van het juridische werkveld. Het profiel biedt een duurzaam kader voor de periode tot 2030, en is ontwikkeld op basis van actuele trends, signalen uit de beroepspraktijk en input van opleidingen en werkveldpartners. Tegelijkertijd vraagt de tijdgeest om aanpasbaarheid. Daarom is dit profiel zodanig ingericht dat bijstelling mogelijk is wanneer maatschappelijke of professionele ontwikkelingen daartoe aanleiding geven. Hiermee wordt enerzijds stabiliteit geboden voor de ontwikkeling van het onderwijs en het eindniveau en anderzijds de mogelijkheid opgehouden tot tussentijdse actualisering wanneer de praktijk dat vraagt.

Het landelijk profiel is opgesteld door een projectgroep met leden van verschillende hogescholen in opdracht van het Landelijk Opleidingsoverleg (LOO). De opgave vanuit het LOO aan de projectgroep was om een profiel te ontwikkelen dat het goede behoudt uit eerdere versies en tegelijkertijd vernieuwt waar nodig – met het oog op maatschappelijke, technologische en juridische ontwikkelingen. Daarnaast sluit dit profiel voor het eerst aan bij het sectorplan [‘Samen waarde creëren voor brede welvaart 2023-2027’](#).¹

Het profiel fungeert als landelijk referentiekader voor alle HBO-rechtenopleidingen en biedt daarmee richting voor curriculumontwikkeling, toetsbeleid en opleidingsverantwoording. Tegelijkertijd biedt het ruimte voor institutionele profilering en regionale accenten. De leeruitkomsten zijn geformuleerd in lijn met de Dublin-descriptoren en het NLQF-niveau 6, passend bij het hbo-bachelorniveau.

Voor de opbouw van het landelijk profiel hebben we het [‘Verdiepingsdocument Handreiking Opbouw Landelijk Profiel’](#)² gehanteerd. Dit verdiepingsdocument hoort bij het sectorplan en is van toepassing op alle landelijke profielen van opleidingen binnen de HEO-sector. Een belangrijke vernieuwing in dit profiel, voortkomend uit het verdiepingsdocument, is de uitwerking van het eindniveau in leeruitkomsten. Deze leeruitkomsten geven helder weer welke kennis, vaardigheden en attitude de startbekwame hbo-jurist bij afstuderen dient te bezitten. Door het hanteren van leeruitkomsten wordt een transparante, toetsbare en contextgerichte, beroepsauthentieke standaard neergezet, die richting geeft aan de vormgeving van onderwijs en toetsing binnen de opleidingen HBO-Rechten.

Op basis van het arbeidsmarktonderzoek van lector Responsieve Rechtspraktijk Arnt Mein (2022), het verkenningrapport HEO ‘Met regie naar verantwoordelijkheid’ en het sectorrapport van de Vereniging Hogescholen en de bovengenoemde handreiking formuleerde de projectgroep een enquête met 21 inhoudelijke vragen. Deze zijn in juli 2024 uitgezet onder het werkveld, docenten en lectoren. De antwoorden zijn geanalyseerd en besproken in de projectgroep. De totstandkoming van dit profiel is mede gebaseerd op een landelijke enquête onder HBO-rechtenopleidingen en vertegenwoordigers uit het werkveld.

Deze raadpleging heeft waardevolle inzichten opgeleverd in de actuele positionering van de hbo-jurist en de verwachtingen ten aanzien van diens toekomstige rol binnen publieke en private juridische omgevingen.

HBO-rechtenopleidingen worden geacht zich te verhouden tot dit landelijk profiel. Het biedt een gemeenschappelijk referentiekader, waarin tegelijkertijd ruimte blijft voor eigen profilering en regionale accenten, zoals het NVAO-kader vereist. De opleidingen HBO-Rechten vertalen de leeruitkomsten en eindkwalificaties naar hun curricula, zodat de afgestudeerde hbo-jurist voldoet aan landelijk afgestemde kwaliteitseisen en voorbereid is op een diverse beroepspraktijk. Indien het regionale werkveld daarom vraagt, kan beargumenteerd en met validatie van het werkveld worden afgeweken.

Het landelijk opleidingsprofiel HBO-Rechten is vastgesteld door het Landelijk Opleidingsoverleg HBO-Rechten en heeft een richtinggevend karakter voor het curriculumontwerp en de eindkwalificaties. Het profiel weerspiegelt de gezamenlijke ambitie om hbo-juristen op te leiden tot responsieve, professionele en

¹ Sectorplan HEO (2023). *Samen waarde creëren voor brede welvaart. Change-agents met impact*. Den Haag, Vereniging Hogescholen.

² Vereniging Hogescholen (2021). *Handreiking opbouw landelijk opleidingsprofiel. Verdiepingsdocument bij verkenningrapport ‘HEO met regie naar verantwoordelijkheid’*. Den Haag, Vereniging Hogescholen.

maatschappelijk betrokken juridische professionals, die met vertrouwen kunnen bijdragen aan een rechtvaardige en toekomstbestendige samenleving.

1. Context: ontwikkelingen en trends

‘We leven niet in een tijdperk van verandering, maar in een verandering van tijdperk.’³

In dit hoofdstuk volgt een beschrijving van de maatschappelijke verantwoordelijkheid van onze opleiding HBO-Rechten en het belang van de startbekwame hbo-jurist voor de maatschappij. Er speelt een veelheid aan complexe, maatschappelijke vraagstukken die al dan niet op elkaar inwerken, zoals op het gebied van demografie (migratie, vergrijzing, urbanisatie), gezondheid (zorg en vergrijzing), veiligheid, digitalisering inclusief AI, milieu en klimaat (klimaatverandering, energietransitie en circulaire economie). Hieronder worden de belangrijkste ontwikkelingen en uitdagingen geschetst die van invloed zijn op de werkzaamheden van de hbo-jurist. Het is belangrijk om te benoemen dat hbo-juristen niet al deze problemen kunnen oplossen, maar dat zij zich binnen een context bewegen, waarin deze problemen spelen en dat deze effect hebben op de maatschappij en haar burgers. Gezien de grote invloed van AI en digitalisering besteden we hier een aparte paragraaf aan. We sluiten af met een beschrijving van de beroepsbekwaamheid, de missie (tot welke professional leiden we op).

Als belangrijkste bronnen zijn het -door het Landelijk Opleidingsoverleg geïnitieerde- arbeidsmarktonderzoek⁴ en het eindrapport van onderzoeksbureau Berenschot gebruikt.⁵ Laatstgenoemd onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Vereniging voor Hogescholen.

Ruimte voor de opleidingen.

De opleidingen HBO-Rechten geven voor onderstaande thema's aan waarop zij zich wensen te richten. De hbo-jurist hoeft niet op alle ontwikkelingen in te kunnen spelen, maar moet zich hier wel toe kunnen verhouden. Daarmee wordt de vraag beantwoord wat de opleiding HBO-Rechten gaat bijdragen om studenten zodanig te equiperen dat zij maximaal kunnen participeren in en sturing en ondersteuning kunnen bieden aan (delen van) de veranderende omgeving en maatschappij.

1.1 Maatschappelijke thema's

“ Alles wordt meer gereguleerd, toegang tot het recht wordt slechter en duurder. Hierin kan de hbo-jurist juist helpen om op (sociaal) juridisch gebied werk te verrichten en die brug te kunnen slaan tussen het recht en de rechtzoekende”.⁶

De context waarbinnen juridische professionals hun werk doen is sterk in beweging.⁷ Globalisering, robotisering, technologisering en digitalisering zorgen voor veranderingen in onze maatschappij. Door geopolitieke ontwikkelingen staan de wereld en Nederland voor een aantal complexe uitdagingen op het gebied van veiligheid, bijvoorbeeld door vormen van criminaliteit als cyberaanvallen en deepfake-fraude.

Voor de beroepspraktijk betekent dit onder meer een ontwikkeling en inzet/ondersteuning van meer technologie in specifieke beroepen in bijvoorbeeld het veiligheidsdomein, maar ook een vraag naar (juridische) professionals met kennis van ontwikkelingen van deze technologieën. Professionals moeten flexibel en wendbaar zijn om te kunnen inspelen op nieuwe ontwikkelingen. Professionele vaardigheden als samenwerking en communicatieve vaardigheden worden nog belangrijker. Daarnaast wordt steeds meer een beroep gedaan op het ethisch besef van professionals die afwegingen kunnen maken tussen bijvoorbeeld tussen vrijheid en veiligheid.

³ Rotmans, Jan, Verheijden, Misha. (2021). 'Omarm de chaos.' Amsterdam: De Geus.

⁴ Mein, A. (2022) *Arbeidsmarktonderzoek opleidingen HBO-Rechten*. Hogeschool van Amsterdam.

⁵ Zwart, S., Berg, T., Broeks, L. (2020). Eindrapport. Meta-analyse maatschappelijke opgaven relevant voor het HBO. Utrecht: Berenschot groep B.V.

⁶ Uit de enquête die is uitgezet in twee rondes onder docenten, lectoraat en werkveld halverwege 2024.

⁷ Mein, A. (2022) *Arbeidsmarktonderzoek opleidingen HBO-Rechten*. Hogeschool van Amsterdam.

Vergrijzing, leefstijlfactoren en toenemende medische mogelijkheden drukken ook een belangrijke stempel op onze maatschappij. Zo consumeren Nederlanders steeds meer zorg en de zorgvraag blijft de komende decennia stijgen. De kosten voor zorg en de toegankelijkheid van zorg staan hierdoor onder druk. Daarnaast zijn gemeenten zijn door de decentralisaties verantwoordelijk geworden voor taken op het gebied van de Jeugdwet, WMO (Wet maatschappelijke ondersteuning), Wet Langdurige zorg, Zorgverzekeringswet en Participatiewet. Dit betekent dat hbo-juristen vaker te maken krijgen met publiekrechtelijke regelgeving op lokaal niveau. Vanuit de nieuwe zorgwetten wordt steeds meer verwacht van burgers (participatie en zelfredzaamheid), terwijl niet iedereen aan die verwachtingen kan voldoen. Voor die groepen dreigt maatschappelijke en/of sociale uitsluiting.⁸

Naast de druk op de zorg is er ook sprake van een groeiende wereldbevolking. Migratie is een belangrijke factor in de verandering van de populatie wereldwijd. Hierbij spelen vraagstukken rondom mensenrechten een rol en dit heeft bijvoorbeeld gevolgen voor de opvang van migranten, inburgering, wereldwijde afspraken over begeleiding van migratiestromen en ontwikkelingswerk. Omgaan met de uitdagingen van de toekomst vraagt om een inclusieve samenleving, waarin onder andere voorzieningen beschikbaar en bereikbaar zijn voor iedereen en iedereen dezelfde kansen kan krijgen.⁹

Daarnaast leiden klimaatveranderingen tot steeds grotere uitdagingen. Recht en regelgeving spelen een belangrijke rol om de transitie naar een duurzamere samenleving te maken. In allerlei wetten en regelgeving staan thema's zoals biodiversiteit, lagere (CO₂-)emissies en de blootstelling aan afvalstoffen centraal.

“Het is van belang dat iedereen zelf, voor eigen rekening en risico, streeft naar kennis om beter tot meningen te kunnen komen, niet dat hij kritiekloos weetjes verzamelt of zijn mening klaar heeft terwijl hij afziet van de taak om zelf na te denken”.¹⁰

1.1.1 De opkomst van de responsieve rechtsstaat

Juridische professionals bij de overheid worden al geruime tijd geconfronteerd met de wens maatwerk te bieden als burgers bij de uitvoering van regelgeving en beleid onbedoeld in de knel raken. Dat wil zeggen dat van hen wordt verlangd optimaal recht te doen aan het belang van de burger, gelet op de specifieke omstandigheden van het geval. Het zijn vooral de juridisch uitvoerende professionals werkzaam bij uitvoeringsorganisaties van het rijk of bij gemeenten die zich voor deze uitdaging zien gesteld. Deze groep behandelt onder meer aanvragen voor vergunningen en voorzieningen of klachten en bezwaarschriften.

De roep om maatwerk moet worden gezien tegen de achtergrond van de overgang van een al langer sluimerende onvrede over de kwaliteit van de overheidsdienstverlening, in het bijzonder van grote uitvoeringsorganisaties en gemeenten. De in hoge mate gestandaardiseerde en gedigitaliseerde besluitvorming waarop deze organisaties leunen, biedt onvoldoende ruimte om rekening te houden met de menselijke maat op basis van persoonlijk contact.

Tegelijkertijd drong steeds sterker door dat de overheidsdienstverlening onvoldoende rekening houdt met het soms beperkte ‘doenvermogen’ van burgers. Hierdoor zijn burgers niet altijd in staat tot het naleven van de vele voorschriften waarmee de uitvoering van regelgeving en beleid doorgaans gepaard gaat. Dit impliceert dat de overheid niet iedereen gelijk kan behandelen op basis van een algemene regeling, maar rekening moet houden met de omstandigheden van het individuele geval. Deze onvrede werd op scherp gesteld door de schrijnende situatie die werd blootgelegd als gevolg van de kinderopvangtoeslagaffaire. Nooit meer zouden burgers zo mogen worden vormalen in de overheidsbureaucratie. Er moest dan ook meer ruimte komen voor de menselijke maat, in regelgeving en de uitvoeringspraktijk.¹¹

⁸ Zwart, S., Berg, T., Broeks, L. (2020).

⁹ Idem.

¹⁰ Savater, F, Vrijheid, Gelijheid, Burgerschap, Erven J. Bijleveld, Utrecht 2011

¹¹ Mein, A. (2024) *Moeite met maatwerk. Over de omgang met morele vragen bij het bieden van maatwerk in de dagelijkse uitvoeringspraktijk van Juridische professionals bij de overheid*. Amsterdam, Lectoraat Legal Management.

Het bieden van maatwerk betekent dat hbo-juristen moeten omgaan met morele vragen, die ongemak oproepen. Dit vereist dat de autonomie en invloed wordt verruimd. Het vraagt om een goed beeld van de eigen professionaliteit om het hoofd te kunnen bieden aan het spanningsveld tussen persoonlijke drijfveren en rechtvaardigheid. Het vraagt om een nabije, empathische houding van de hbo-jurist.¹² Empathie laat zich hierbij omschrijven als het kunnen begrijpen en invoelen (respectievelijk cognitieve en emotionele empathie) van de situatie van iemand anders, waarbij verschil ervaren wordt tussen de gevoelens van zichzelf en die ander.¹³ Daarbij moet de hbo-jurist ook leren omgaan met onzekerheid en moed om een pas op de plaats te maken, aan de bel te trekken als er onrecht lijkt plaats te vinden. Dat betekent dat de hbo-jurist tegenspraak moet kunnen bieden vanuit een kritisch, onderzoekende houding. Een goede kennis van het recht is daarbij heel belangrijk om de keuzes voor maatwerk te kunnen verantwoorden.¹⁴

Naast responsief handelen geldt dat ook het preventief handelen van belang om bij te dragen aan een toegankelijk en prettig functionerend, effectief rechtssysteem. Om burgers meer tot en aan hun recht te laten komen helpt preventief handelen om burgers meer bewust te maken wat hun rechten en verplichtingen zijn en welke kansen en mogelijkheden zij hebben. Door het identificeren en aanpakken van potentiële risico's kunnen juridische problemen herkend en voorkomen worden, waardoor juristen de drempel tot het recht kunnen beslechten. Preventief juridische diensten zijn daarnaast gericht op het vinden van daadwerkelijk effectieve oplossingen en de-escalatie. Ook hierbij is het belangrijk dat juristen kritisch zijn, de vraag achter de vraag stellen en onderzoeken wat het daadwerkelijke probleem is en wat belangrijk is voor de cliënt.¹⁵

De transitie van de rechtspleging bij responsief en preventief handelen kenmerkt zich, doordat er sprake is van dejuridisering, waarbij de behoeften, belangen en het perspectief van de gebruiker dominant zijn, in plaats van het systeemperspectief. Het gaat om conflictoplossing, die mensgericht is en waarbij verbindende procedures centraal staan. Dit vraagt van de jurist juridisch vakmanschap, empathie, compassie, kritische zin en moed. Daarnaast zijn de reflectie op de beroepshouding, morele gevoeligheid, intervisie en dialoog vaardigheden en houdingsaspecten die nodig zijn om te functioneren als hbo-jurist.¹⁶

1.2 Digitale technologie in de juridische beroepspraktijk

Uit arbeidsmarktonderzoek¹⁷ komt naar voren dat *Legal Operations* en de toepassing van *Legal Tech* een vlucht zullen nemen. *Legal Tech* verwijst naar het gebruik van technologie en softwareoplossingen om juridische diensten en processen te verbeteren, stroomlijnen of automatiseren. *Legal Operations* is de recent ontstane benaming voor (het beheersen van) de operationele aspecten van het functioneren van juridische afdelingen en juridische organisaties, met bijzondere aandacht voor het beheer van juridisch relevante informatie en data, software, financiën en (juridische) expertise. In de hiernavolgende subparagraaf zullen deze twee begrippen verder uitgewerkt worden.

Digitale middelen bieden steeds meer mogelijkheden om de kwaliteit en effectiviteit van processen en diensten van (semi-)overheden, bedrijven en organisaties te verbeteren. Binnen de overheid is er, onder andere door de Toeslagenaffaire, veel aandacht voor (transparantie, uitlegbaarheid, rechtvaardigheid en rechtmatigheid van) gebruikte algoritmes. Dit geldt niet alleen voor de – nog relatief zeldzame – datagedreven algoritmen, maar ook de op logica gebaseerde 'als.. dan'-algoritmen die de kern vormen van veel overheidssystemen die de uitvoering van regelgeving (soms geheel, meestal gedeeltelijk) automatiseren. De afgelopen decennia hebben deze algoritmen veel gebracht, maar inmiddels dringt het besef door dat de kwaliteit en rechtmatigheid beter geborgd moeten worden. Via initiatieven als het [algoritmeregister](#),

¹² Idem

¹³ Sam, I. (2024). *Examining empathy training in legal education through Visual Thinking Strategies. An analytical and evaluative study*. Tilburg, Tilburg University.

¹⁴ Mein, A. (2024) *Moeite met maatwerk. Over de omgang met morele vragen bij het bieden van maatwerk in de dagelijkse uitvoeringspraktijk van Juridische professionals bij de overheid*. Amsterdam, Lectoraat Legal Management.

¹⁵ [Wat is preventive law?](#)

¹⁶ Mein, A. (2025), *De overheidsjurist in verandering Leeratelier: reflectie op jouw rol als jurist binnen de rechtsstaat*.

¹⁷ Mein, A. (2022) *Arbeidsmarktonderzoek opleidingen HBO-Rechten*. Hogeschool van Amsterdam.

regels.overheid.nl en de opname van een handreiking ([ICT-\) Uitvoeringsgericht wetgeven in het Beleidskompas](#) ontstaat meer aandacht voor het borgen van een juiste vertaling van rechtsregels naar (digitale) uitvoering. Daarbij wordt als verkorte term om dit relevante en actuele thema te duiden wel de *digitale rechtsstaat* gebruikt.¹⁸

Ook bij de werkzaamheden in de dagelijkse juridische praktijk hangt het succes van de hbo-jurist in toenemende mate af van een adequaat en innovatief gebruik van ICT en de digitale werk- en dienstenomgeving. Digitale loketten, digitale dossiers en digitale kennissystemen zijn daarvan slechts een begin. Hbo-juristen worden ingezet bij de ontwikkeling en optimalisering van een juridisch informatiesysteem in de eigen organisatie. Daarnaast is kunstmatige intelligentie of AI in toenemende mate bestendig in de maatschappij. In de juridische wereld kan dit op vele manieren worden ingezet.

1.2.1. De opkomst van Legal Tech en Legal Operations

Door digitalisering en meer complexe dossiers winnen *Legal Tech* en *Legal Operations* steeds meer terrein in de dagelijkse juridische praktijk. *Legal Tech* en *Legal Operations* spelen een cruciale rol in het werkveld door technologische oplossingen aan te dragen voor het sneller, efficiënter en toegankelijker maken van juridische processen.

Legal Tech verwijst naar het gebruik van technologie en softwareoplossingen om juridische diensten en processen te ondersteunen stroomlijnen of automatiseren en bestaat uit de volgende niveaus en hoofdgebieden in het huidige en toekomstige onderwijs HBO-Rechten:

- Digitale basisvaardigheden, zoals bijvoorbeeld digitale geletterdheid, gebruik van Microsoft Office en online samenwerken;
- Data en datagedreven systemen, zoals bijvoorbeeld (gen) AI en gebruiken van (juridische) databanken;
- Beslissystemen, waaronder bijvoorbeeld beslisbomen en automatisch genereren van documenten.

Legal Tech omvat verder een breed scala aan tools en innovaties waardoor juridische professionals efficiënter kunnen werken, kosten kunnen verlagen en betere diensten aan kunnen bieden. Het doel is het assisteren van juridische professionals, het ondersteunen van juridische procedures, en in sommige gevallen zelfs het gedeeltelijk vervangen van menselijke taken binnen de juridische dienstverlening. Ook is kennis nodig van *Legal Design* als informatiedesign, dat betrekking heeft op de vormgeving van documenten, met als doel om complexe informatie toegankelijker te maken, zoals infographics en flowcharts.¹⁹ Gebruiksvriendelijkheid is bij technologie essentieel is én het onderdeel van het beroepsprofiel is dat een hbo-jurist ook moet kunnen bijdragen aan het ontwerpen van *Legal Tech*-instrumenten.

Legal Operations is de recent ontstane benaming voor (het beheersen van) de operationele aspecten van het functioneren van juridische afdelingen en juridische organisaties, met bijzondere aandacht voor het beheer van juridisch relevante informatie en data, software, financiën en (juridische) expertise. Legal operations zet vooral in op het efficiënt en effectief organiseren van juridische afdelingen, processen en dienstverlening. Centraal thema is het effectief beheren en optimaliseren van juridisch relevante informatie(stromen) binnen organisaties. Daarbij valt te denken aan gegevens betreffende contracten, rechtspersoonlijksstructuur, bevoegdheden, uitgaven aan en resultaten van externe juridische dienstverlening, claims, klachten en bezwaren.

Voor de hbo-jurist betekent dit dus niet langer alleen deskundigheid in wet- en regelgeving, maar ook vaardigheid in het inzetten én beheren van digitale tools om informatiestromen—variërend van contractgegevens en bevoegdheidsstructuren tot externe dienstverlening en bezwaarprocedures—effectief te

¹⁸ Zie bijvoorbeeld <https://www.wodc.nl/onderwerpen/kennislijnen/digitale-rechtsstaat>

¹⁹ Timmer, Ivar, Mein, Arnt red. (2018). *Legal management: het realiseren van Juridische kwaliteit*. Amsterdam: Boom Juridisch.

organiseren en te optimaliseren. Hiermee wordt de hbo-jurist bij uitstek dé probleemoplosser die rechtstoepassing en technologische innovatie weet te verbinden.

1.2.2. De inzet van AI

AI kan helpen bij het identificeren van patronen en trends in juridische data. Dat kan leiden tot beter geïnformeerde beslissingen. A.I. kan bijvoorbeeld uitspraken van rechters doorzoeken en analyseren, dossiers samenvatten en ordenen en processtukken schrijven. Ook studenten maken steeds meer gebruik van A.I., zoals van het programma ChatGPT. Naar analogie van het CBS, dat stelt dat ruim 60 procent van hoogopgeleiden in de leeftijd van 18 tot 25 het meest gebruik maakt van ChatGPT, zal dit naar verwachting ook gelden voor onze studenten.²⁰

Het gebruik van AI roept ook ethische en juridische vragen op, zoals de betrouwbaarheid van de technologie en de bescherming van persoonsgegevens. Het is daarom essentieel dat professionals niet alleen technisch onderlegd zijn, maar ook kritisch kunnen nadenken over de implicaties van AI in het vakgebied en in het gebied van de organisaties waarin ze werken.

De opkomst van AI vereist dat hbo-juristen nieuwe vaardigheden en kennis ontwikkelen, zoals het begrijpen van AI-technologieën en het kunnen interpreteren van data-analyse. Dit betekent dat ook in de opleiding van hbo-juristen het gebruik en begrip van AI een plaats moet hebben.

De door digitalisering toegenomen mogelijkheden in toepassing van nieuwe technologieën levert ook een aantal fundamentele maatschappelijke vraagstukken op die raken aan de grondrechten van individuele vrijheid en gelijkheid. Wanneer beslissingen genomen worden, die zijn geautomatiseerd op basis van algoritmes en statistische gegevens, ontstaat het risico dat groepen in de samenleving met bepaalde kenmerken structureel anders behandeld zullen worden dan de rest. Er zijn ook consequenties voor de weerbaarheid van burgers en organisaties in het digitale tijdperk. Problemen kunnen onder meer ontstaan bij het waarborgen van digitale veiligheid en privacy, of bij het inschatten van de betrouwbaarheid van informatie.²¹ Hbo-juristen dienen zich bewust te zijn van deze risico's en hun gevolgen.

1.2.3. De invloed van internationaal recht

Hbo-juristen zijn innovatief en ontwikkelen oplossingen, werkwijzen, werkprocessen, producten en diensten. Daarmee verbreden hbo-juristen het juridische instrumentarium. Hbo-juristen zijn zich ervan bewust dat het Nederlandse rechtstelsel niet geïsoleerd opereert. Zij hebben kennis van en inzicht in de hoofdlijnen van het Europees recht en het internationaal recht. Daardoor kunnen zij de relevantie bepalen van Europese en internationale wet- en regelgeving voor de nationale rechtsorde. Dit stelt hen ook in staat om zich snel in te werken in internationale rechtsgebieden, die doorwerking hebben binnen de Nederlandse grenzen.

1.3 De hbo-jurist

Hiervoor zijn allemaal thema's besproken waarbij juridische kennis en expertise van belang zijn, maar ook ethische dilemma's een rol spelen. Dit leidt tot de volgende beschrijving van de beroepsbekwaamheid (de missie):

Startbekwame hbo-juristen zijn breed opgeleide hbo-professionals met vaardigheden op het snijvlak van verschillende domeinen. Hbo-juristen zijn voor het werkveld aantrekkelijk vanwege hun juridische kennisbasis en hun praktische en oplossingsgerichte houding, die zij combineren met goede communicatieve, organisatorische en digitale vaardigheden. Daarnaast hebben zij oog voor duurzaamheid, diversiteit en inclusie en kunnen zij effectief samenwerken met andere sectoren. Hbo-juristen handelen ethisch en kritisch vanuit een individueel beroepsperspectief. Zij spelen flexibel in op maatschappelijke veranderingen. Tijdens hun stage leren zij een ondernemende en stressbestendige houding te ontwikkelen. De focus ligt hierbij op het

²⁰ Bijna kwart Nederlanders gebruikt kunstmatige intelligentie zoals ChatGPT, 3 september 2024, CBS.nl

²¹ Zwart, S., Berg, T., Broeks, L. (2020).

balanceren van eigen waarden en belangen met die van burgers en organisaties, zonder hierbij de efficiëntie en effectiviteit van processen en besluiten uit het oog te verliezen.

2. De hbo-standaard en de 21st century skills

De standaard van de professionele bachelor is het kader voor de uitwerking van het eindniveau. Dit is afgesproken in de procedure voor het opstellen van landelijke profielen.²² De vier elementen van de hbo-standaard hebben betrekking op de toepassing van de competenties bij de uitvoering van beroepstaken in (internationale) juridische beroepscontexten. In dit hoofdstuk wordt elk element van de hbo-bachelorstandaard uitgewerkt voor de beroepsbekwaamheid en het eindniveau van de hbo-jurist. Ook bevat dit hoofdstuk een uitwerking van de 21st century skills, die gekoppeld is aan de gedragingen die juristen moeten laten zien bij de uitoefening van de leeruitkomsten, zie hoofdstuk 4. De leeruitkomsten vormen zo het ‘wat’ de student moet doen, de gedragingen het ‘hoe’ de student dat kan doen.

“Afgestudeerden zijn bewust en zelfbewust en onafhankelijk in denken en doen. Deze bagage is noodzakelijk om als professional te kunnen reflecteren op het eigen handelen en bij te dragen aan vernieuwing en verbetering van de praktijk”²³

Ruimte voor de opleidingen:

De opleidingen HBO-Rechten verhouden zich tot de hbo-standaard en de 21st century skills. Hieronder volgt een uitwerking van vier onderdelen van de bachelorstandaard, die de opleiding HBO-Rechten in haar curriculum verankert, passend bij de profilering van de opleiding HBO-Rechten. Ook volgt een beschrijving en een uitwerking van de 21st century skills. Per leeruitkomst (hoofdstuk 4) zijn de belangrijkste 21st century skills aangegeven. Deze kunnen naar eigen inzicht en speerpunten in de eigen profilering worden uitgewerkt.

2.1 De hbo-standaard

De hbo-standaard is een uitwerking van de door de hogescholen gezamenlijk geformuleerde standaard voor ál hun bachelor-opleidingen. Die hbo-standaard houdt in dat een opleiding er zorg voor dient te dragen dat - gevat in een zowel nationale als internationale context - studenten:

- een gedegen theoretische basis verkrijgen;
- het onderzoekend vermogen verwerven dat hen in staat stelt om bij te dragen aan de ontwikkeling van het beroep;
- over voldoende professioneel vakmanschap beschikken;
- de beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie ontwikkelen die past bij een verantwoordelijke professional.²⁴

2.1.1 Gedegen theoretische basis

Hbo-juristen zijn generalisten, die rechtsvragen benaderen vanuit meerdere rechtsgebieden in onderlinge samenhang. Daarbij wegen zij argumenten en bepalen zij of een juridische dan wel een niet-juridische oplossing de voorkeur verdient. Hbo-juristen zijn in staat om te communiceren over juridische problemen met juristen, professionals uit andere disciplines en cliënten, en houden daarbij rekening met hun perspectieven. De kennisbasis van een hbo-bacheloropleiding omvat relevante kennis uit de beroepspraktijk en uit (praktijkgericht) onderzoek. Een stevige en goed gestructureerde kennisbasis vormt het fundament van het profiel van hbo-juristen. Zij hebben kennisbasis op relevante rechtsgebieden binnen het staats- en bestuurs(proces)recht, privaatrecht, strafrecht en internationaal en Europees recht. Elke opleiding vult dit aan met rechtsgebieden die passen bij de eigen profilering. Hbo-juristen beschikken ook over kennis op het gebied van ethiek en juridisch kennis- en informatiemanagement, beschikken over professionele vaardigheden en hebben onderzoekend vermogen.

Pas afgestudeerde hbo-juristen hebben een theoretisch juridische kennisbasis op een aantal kernvakgebieden die van belang kunnen zijn voor de (internationale) bedrijfsvoering en voor het vormgeven en innoveren van (juridische) processen in zowel de private als in de publieke sector. De theoretische basis betreft met name de vakspecifieke kennis van het beroepsdomein waarvoor wordt opgeleid, zoals rechtsbronnen en -methoden,

²² Vereniging Hogescholen (2018), Procedure op- en vaststelling landelijke opleidingsprofielen bachelor. Vereniging Hogescholen, Den Haag.

²³ Idem, 2018.

²⁴ Idem, 2018.

rechtsgebieden, kennis van het systeem van het recht, procedures en handhaving. Deze theoretische bagage stelt hen in staat om kritisch en creatief naar hun eigen vakgebied te kijken. Deze kennisbasis is daarmee onlosmakelijk verbonden met het hbo-bachelorniveau en is uitgewerkt onder de leeruitkomsten in hoofdstuk 4.

2.1.2. Onderzoekend vermogen

Hbo-juristen beschikken over het onderzoekend vermogen dat hen in staat stelt om langs de weg van reflectie en evidence based practice te komen tot de juiste toepassing van het recht. Ook kan onderzoekend vermogen in dienst staan van verbetering van producten, diensten en processen in zowel de private als de publieke sector. Evidence based practice betekent dat hbo-juristen bij de analyse en aanpak van een vraag uit de praktijk relevante vragen kunnen stellen en deze op basis van relevante, actuele juridische en andere bronnen en passende methoden kunnen beantwoorden. Een methodische aanpak en onderbouwing past bij de eisen van de praktijk, inclusief een duidelijke keten van bewijsmateriaal. Startbekwame hbo-juristen hebben tijdens hun opleiding bewezen onderzoekend vermogen in een concrete beroeps-/praktijksituatie zelfstandig te kunnen toepassen.

Het onderzoekend vermogen is ook van belang voor de noodzakelijke continue professionele ontwikkeling in verband met vernieuwingen in het (internationale) werkveld. In dit verband wordt 'onderzoek' gedefinieerd als 'het systematisch en methodisch beantwoorden van vragen dat leidt tot relevante kennis'. De vraagstelling wordt hierbij ingegeven door de beroepspraktijk, de opgedane kennis kan direct bijdragen aan die beroepspraktijk. Aangezien het hbo opleidt tot beroepsuitoefenaars leren zij om beroepsproducten, diensten en producten die professionals tijdens hun dagelijks werk opleveren, te vervaardigen. Onderzoekend vermogen is binnen hbo-opleidingen dus geen doel op zich, maar staat in dienst van het product of de dienst die moet worden opgeleverd. De beroepsproducten vormen het uitgangspunt om onderzoekend vermogen aan te koppelen en zijn het resultaat bij de beroepsopdrachten.²⁵

Beroepsopdrachten vormen zo de centrale bouwsteen in zowel de beroepsuitoefening²⁶ als tijdens het onderwijs²⁷ van professionals, waarbij beroepsproducten de unieke bijdrage van de professional aan het beroepenveld vormen.²⁸ Het onderzoekend vermogen van de hbo-jurist is dus gekoppeld aan de diensten en producten die de hbo-jurist tijdens de beroepsbeoefening oplevert, passend bij de opleidingsfase van de student.

Het onderzoekend vermogen bestaat uit drie onderdelen, namelijk:

- 1) De onderzoekende houding: kritisch, nieuwsgierig, open en reflectief:
Hbo-juristen hebben een kritische houding. Zij willen weten, zijn nieuwsgierig en gaan proactief op zoek naar informatie. Zij beperken zich niet tot de opdracht, maar willen weten hoe dingen gaan, blijven zelf nadenken en hebben het lef om dingen ter discussie te stellen. Hbo-juristen stellen de vraag achter de vraag. Zij zijn oplossingsgericht en denken in meerdere scenario's. Zij reflecteren niet alleen achteraf, maar ook tijdens het handelen en stellen waar nodig bij. Zij zijn interdisciplinair geïnteresseerd en zijn geïnteresseerd in hoe andere disciplines van invloed kunnen zijn op juridische vraagstukken. Hbo-juristen kennen de grenzen ten aanzien van de organisatie of de cliënt en leveren vanuit een open houding maatwerk.²⁹
- 2) Onderzoeksresultaten van anderen beoordelen en toepassen:

²⁵ Andriessen, D., Greve, D., Butter, R. (2014) *Praktisch relevant én methodisch grondig? Dimensies van onderzoek in het hbo*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.

²⁶ Mintzberg, H. and Westley, F. (1992) Cycles of Organizational Change. *Strategic Management Journal*, 13, 39-59.
<https://doi.org/10.1002/smj.4250130905>

²⁷ Van Merriënboer, J., Kirschner, P. (2017), *Ten Steps to Complex Learning. A systematic approach to four-component instructional design*. Londen: Routledge.

²⁸ Sluijsmans, D. M. A. (2013). *Verankerd in leren: Vijf bouwstenen voor professioneel beoordelen in het hoger beroepsonderwijs*. Lectorale rede. Heerlen: Zuyd Hogeschool.

²⁹ Andriessen, D., Greve, D., Butter, R. (2014) *Praktisch relevant én methodisch grondig? Dimensies van onderzoek in het hbo*. Utrecht: Hogeschool Utrecht; Losse, M. (2018) *Onderzoekend vermogen ontwikkelen bij studenten. Een methodiek voor hbo-docenten*. Amsterdam: Boom Uitgevers; Enquête 2024.

Hbo-juristen beschikken over het vermogen om bij het maken van beroepsproducten gebruik te maken van de kennis van anderen. Dat kunnen zowel resultaten zijn van ander onderzoek als kennis uit praktijk en gebruik van kennis van professionals (good practices) en uit de literatuur. Daarbij geldt ook dat als hbo-juristen zelf iets stellen, zij dat met een deugdelijke bron kunnen onderbouwen.

3) De onderzoekscyclus kunnen doorlopen:

Hbo-juristen zijn in staat om methodisch te werken. Zij hanteren een gestructureerde aanpak bij het maken van een beroepsproduct. Dit omvat het formuleren van duidelijke onderzoeksvragen, het opstellen van een onderzoeksplan en het systematisch verantwoord selecteren en analyseren van gegevens.

De drie aspecten van het onderzoekend vermogen zijn in hun onderlinge samenhang kenmerkend voor de beroepsuitoefening van hbo-juristen. Het oplossen van juridische casussen vraagt immers om het methodisch beantwoorden van vragen op basis van relevante juridische kennis en kennis van het dossier en de context, om te komen tot de meest acceptabele oplossing voor partijen in een situatie.

2.1.3. Professioneel vakmanschap

Pas afgestudeerde hbo-juristen hebben een eigen identiteit gerelateerd aan het beroep en zijn zich bewust van de maatschappelijke context van hun gedurende de opleiding HBO-Rechten opgedane kennis en vaardigheden. Zij weten dat ethisch handelen onderdeel van het professioneel vakmanschap is en moet zijn. Een internationale oriëntatie maakt hier deel van uit, evenals een ondernemende houding.

Daarnaast vormt goede mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid bij uitstek het gereedschap van hbo-juristen. Het stelt hen in staat om op passende wijze te communiceren met vakgenoten en niet-vakgenoten. Zij zijn in staat de juiste vragen te stellen en door te vragen. Dit geldt zowel in de communicatie met collega's, cliënten als professionals uit andere sectoren zijn. Hbo-juristen kunnen zich inleven in hun positie, maar durven ook onderbouwde stelling te nemen en te overtuigen. Daarnaast zijn zij ook in staat om in het digitale domein in interactie met AI-systemen te prompten.

Hbo-juristen kunnen het juridische jargon op een begrijpelijke wijze 'vertalen' naar het perspectief van de doelgroep en kunnen de informatie die deze aanlevert juridisch kwalificeren en vertalen naar verbetering van de juridische dienstverlening. Vanwege het belang van taalvaardigheid is het streven dat alle afgestudeerden de Nederlandse taal beheersen op niveau 4F (niveau C1 'vaardige gebruiker') van het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen.³⁰ Opleidingen kunnen daarbij gebruik maken van het 'kader voor een taalcompetentieversterkend aanbod' van de Nederlandse Taalunie.³¹

Ook is de hbo-jurist in staat om interprofessioneel samen te werken. De toenemende complexiteit van maatschappelijke vraagstukken vereist steeds vaker dat hier vanuit meerdere disciplines naar gekeken wordt. Voorbeelden hiervan zijn samenwerkingen met gedragswetenschappers als het gaat het gericht aansporen van individuen en groepen tot wenselijk gedrag binnen de maatschappij en het opvolgen van wet- en regelgeving. De samenwerking met Human Resources (HR) en IT-afdelingen is veelvoorkomend. Ook in geval van transitievraagstukken en bij overheden en gemeenten wordt interdisciplinair en interprofessioneel samengewerkt.

2.1.4. Beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie

Hbo-juristen zijn zich bewust van morele dilemma's en handelen responsief. Hieronder verstaan we dat hbo-juristen het recht inzetten om mens- en oplossingsgericht te werk te gaan, moeten kunnen doen wat de omstandigheden vragen en die omstandigheden kunnen inschatten en waarderen. Responsiviteit geldt als een vorm van handelen die relevant is als een ander de consequenties dat handelen ondervindt. Responsief handelen in juridische context betekent dat als hbo-juristen een juridische beslissing nemen, deze rekening houden met de gerechtvaardigde belangen en het welzijn van mensen die door de beslissing geraakt worden. Ook moeten studenten leren omgaan met het botsen van belangrijke waarden zoals vrijheid en veiligheid. Dit

³⁰ Doorlopende leerlijnen Taal en Rekenen (2009). *Referentiekader Taal en Rekenen. De referentieniveaus*. Almelo, Lulof Druktechniek.

³¹ Vanhooren, S., Wulftange, L. (2022). *Taalcompetent in het hoger onderwijs. Kader voor een taalcompetentieversterkend aanbod aan hogescholen en universiteiten*. Algemeen Secretariaat Nederlandse Taalunie.

vraagt om een degelijke combinatie van juridische kennis en vaardigheden en 21st century skills. Ook moeten responsieve hbo-juristen zich kunnen bewegen in cultureel diverse omgevingen en beschikken over (communicatie)vaardigheden als gespreksvoering, luisteren, interpreteren, analyseren en evalueren om te komen tot duurzame oplossingen voor juridische (praktijk)problemen. Zij handelen vanuit een moreel kompas en zijn in staat om maatwerk te bieden. Maatschappelijk verantwoord ondernemen, (bedrijfs)ethiek en duurzaamheid zijn onderwerpen van debat in de opleiding HBO-Rechten.

Hbo-juristen zijn beroepsbeoefenaren die relaties moeten kunnen leggen met maatschappelijke en soms ethische vraagstukken. Dat vraagt dat zij een goede zelfkennis hebben en persoonlijk leiderschap kennen van waaruit zij maatwerk durven te leveren. Hbo-juristen kunnen de aangeleerde kennis in een maatschappelijke context plaatsen en kritisch beoordelen aan de hand van morele waarden. Naar aanleiding van de snelle maatschappelijke, technologische en culturele ontwikkelingen is er sprake van een dynamisch kader van normen en waarden. Dit heeft een weerslag op de juridische praktijk.³² Daarom is het belangrijk dat hbo-juristen zich bewust zijn van de maatschappelijke betekenis van hun juridische kennis en vaardigheden, in het licht van actuele ontwikkelingen in het (internationale) werkveld. Zij beoordelen juridische kennis vanuit professionele waarden en morele normen, herkennen en hanteren maatschappelijke en beroepsethische dilemma's, en handelen ethisch en maatschappelijk verantwoord bij belangenafweging, analyse, besluitvorming, advisering, onderzoek en het opstellen van gedragscodes.

2.2 De 21st century skills

Om concrete invulling te geven aan de hbo-standaard zijn de 21st century skills uitgewerkt voor de hbo-jurist. De 21st century skills zijn een set van elf competenties die essentieel zijn in onze snel veranderende, digitale en globaliserende samenleving, ingedeeld naar (inter)persoonlijke vaardigheden, analytisch-cognitieve en digitale vaardigheden.³³ Voor hbo-juristen zijn deze vaardigheden cruciaal om effectief te functioneren binnen het juridische werkveld en zich aan te passen aan nieuwe ontwikkelingen in wet- en regelgeving, technologie en maatschappelijke vraagstukken.

Dat sluit ook aan bij de vraag naar responsieve juristen. Juridische professionals ervaren een groeiende vraag naar responsieve en probleemoplossende benaderingen, met name binnen de publieke sector. In plaats van enkel juridisch-technische bewakers worden juridische professionals tegenwoordig ook als 'juridische mogelijk-makers' gezien. Deze rolverandering vereist flexibiliteit en maatwerk in de dienstverlening aan burgers en bestuur. Daarom zijn reflectieve, persoonlijke en verbindende interpersoonlijke vaardigheden en analytisch-cognitieve vaardigheden essentieel.

2.2.1 Persoonlijke vaardigheden

Zelfregulering

Startbekwame hbo-juristen kunnen zelfstandig werken en nemen verantwoordelijkheid voor hun handelen en kunnen zich aanpassen aan nieuwe omstandigheden door middel van zelfregulering. Dit betekent dat zij doelen stellen, een doordachte strategie kiezen en kritisch monitoren of het gestelde doel is behaald. Om effectief te functioneren binnen het juridische werkveld is het voor hbo-juristen essentieel dat zij zich kunnen verbinden met anderen en beschikken over zelfinzicht. Zij kennen de grenzen van hun eigen expertise en weten wanneer het nodig is om andere professionals in te schakelen. Hbo-juristen werken vanuit een eigen moreel kompas. In complexe of uitdagende situaties durven zij principiële keuzes te maken.

Dit alles vraagt om een sterk bewustzijn van persoonlijke normen en waarden, het vermogen om effectief om te gaan met eigen emoties en de bereidheid tot zelfreflectie. Door continu te reflecteren op hun eigen handelen en te begrijpen wat voor hen belangrijk is, kunnen hbo-juristen verbinden maken met anderen.

³² M.J. ter Voert (2016), Juridische beroepen in de toekomst. Ontwikkelingen binnen advocatuur, notariaat en gerechtsdeurwaarderschap, Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid, Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum.

³³ Vereniging Hogescholen (2021). *Handreiking opbouw landelijk opleidingsprofiel. Verdiepingsdocument bij verkenningsrapport 'HEO met regie naar verantwoordelijkheid*. Den Haag, Vereniging Hogescholen.

Zelfkennis stelt hen tevens in staat om het gedrag van anderen te herkennen en op waarde te schatten, wat bijdraagt aan een professionele en integere beroepsuitoefening.

2.2.2. Interpersoonlijke vaardigheden

Communiceren en samenwerken

In hun dagelijkse praktijk hebben startbekwame hbo-juristen te maken met cliënten, collega's, andere juridische professionals en maatschappelijke organisaties. Effectieve communicatie, empathie en samenwerking zijn daarbij onmisbaar. Hbo-juristen moeten in staat zijn om complexe juridische praktijkvraagstukken helder en begrijpelijk uit te leggen aan verschillende belanghebbenden. Dit vraagt om sterke communicatieve vaardigheden, zowel mondeling als schriftelijk. Daarnaast helpt empathie hen om zich in te leven in de situatie van cliënten en zorgvuldig af te wegen welke juridische ondersteuning passend is.

Samenwerking is een ander essentieel aspect. Juridische vraagstukken raken vaak meerdere vakgebieden, waardoor hbo-juristen regelmatig moeten samenwerken met andere disciplines, zoals financieel adviseurs, sociaal werkers of overheidsinstanties. Dit vereist niet alleen een open en proactieve houding, maar ook het vermogen om professioneel feedback te geven en ontvangen. Daarnaast moeten hbo-juristen zich bewust zijn van de impact van hun handelen op anderen. Door effectief om te gaan met weerstand, conflicten en tegengestelde belangen kunnen zij bijdragen aan constructieve oplossingen en juridisch verantwoorde adviezen.

2.2.3. Analytisch-cognitieve vaardigheden

Kritisch denken, probleem oplossen, creatief denken

Startbekwame hbo-juristen beschikken over analytisch-cognitieve vaardigheden, die essentieel zijn voor het oplossen van juridische vraagstukken. Zij kunnen complexe wet- en regelgeving systematisch analyseren en toepassen op concrete casussen. Kritisch denken helpt hen om juridische problemen vanuit verschillende perspectieven te benaderen en weloverwogen beslissingen te nemen.

Probleemoplossend vermogen speelt hierbij een cruciale rol. Hbo-juristen moeten in staat zijn om juridische knelpunten te signaleren en juridisch verantwoorde oplossingen te bedenken en deze effectief toe te passen in de praktijk. Daarnaast zijn zij in staat om responsief te handelen en beschikken zij over het kritisch, maar ook het creatieve vermogen om goed in te spelen op de behoeften van de klant of organisatie en maatwerk te kunnen bieden. Dit vereist niet alleen een grondige kennis van het recht, maar ook het vermogen om snel en doelgericht te handelen. Daarnaast vraagt hun werk om nauwkeurigheid en oog voor detail, zodat zij feiten correct interpreteren en wetgeving op de juiste manier inzetten. Ook moeten hbo-juristen snel en effectief relevante informatie verzamelen, beoordelen en verwerken, vaak onder tijdsdruk.

2.2.3. Digitale geletterdheid

Computational thinking, informatievaardigheden, ICT-basisvaardigheden, mediawijsheid

In een werkveld dat in toenemende mate digitale technologie inzet moeten hbo-juristen efficiënt omgaan met juridische databanken, digitale dossiers en geautomatiseerde systemen. Het snel en kritisch beoordelen van online-informatie is daarbij essentieel om betrouwbare en relevante juridische bronnen te gebruiken. Digitale geletterdheid (een combinatie van de vaardigheden *computational thinking*, ict-basisvaardigheden, mediawijsheid en informatievaardigheden) is daarom onmisbaar voor de startbekwame hbo-jurist.

Daarnaast vereist moderne juridische dienstverlening kennis van digitale communicatie- en samenwerkingsplatformen. Hbo-juristen moeten veilig en professioneel omgaan met gevoelige gegevens en zich bewust zijn van cybersecurityrisico's, zoals privacywetgeving en gegevensbescherming (AVG). De digitalisering van de juridische praktijk brengt ook nieuwe uitdagingen met zich mee, vooral op het gebied van geautomatiseerde besluitvorming en algoritmen. Van juridische professionals wordt verwacht toe te zien op de rechtmatigheid van deze systemen, transparant te zijn over hun gebruik, en het gebruik ervan te verantwoorden. Hierdoor ontstaat een groeiende behoefte aan juridische professionals die methodische werkwijzen bij de inzet van technologie kunnen combineren met organisatorische vaardigheden en een scherp ethisch besef. In de LTA, maar ook de begin 2023 gestarte [leergemeenschap Digitale vertalingen](#), werken

verschillende juridische hbo-instellingen en organisaties al samen om onderwijsmiddelen op dit belangrijke thema te ontwikkelen en uit te wisselen.

2.2.4. Uitwerking van de 21st century skills in indicatoren

De 21st century skills zijn uitgewerkt in voor de hbo-jurist specifieke gedragsindicatoren waarmee de studenten de leeruitkomsten kunnen aantonen, zie bijlage 1. In deze bijlage zijn voorbeelden genoemd (geen limitatieve opsomming), waarmee opleidingen zich kunnen verhouden tot de 21st century skills. De hiervoor genoemde maatschappelijke en technologische ontwikkelingen zijn meegenomen in de uitwerking van de indicatoren. Zo zijn ethische, responsieve, interprofessionele gedragingen en handelen rondom digitale geletterdheid verder uitgewerkt om aan te sluiten bij het handelingsrepertoire van de huidige hbo-jurist. Hierbij geldt ook dat de verschillende 21st century skills dermate met elkaar samenhangen, dat enige overlap zichtbaar is. De opleidingen HBO-Rechten geven zelf invulling aan de wijze waarop de 21st century skills in het curriculum worden verankerd, waarbij zij de regionale arbeidsmarktbehoeften en belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen en de lectoraten betrekken.

3. Omgeving

De opleiding HBO-Rechten bevindt zich in een dynamische omgeving die voortdurend beïnvloed wordt door ontwikkelingen in het werkveld, zowel regionaal, nationaal als internationaal. Dit vraagt om een wederzijdse wisselwerking: hoe beïnvloeden de omgevingselementen het curriculum en de toekomst van de student, en hoe positioneren de opleiding HBO-Rechten en de student zich binnen deze context? In dit hoofdstuk wordt ingegaan op enkele essentiële elementen van de omgeving, waaronder werkveld, regio, nationale en internationale ontwikkelingen, crossovers, stages, en onderzoek.

Hieronder wordt de doorwerking besproken van de algemene ontwikkelingen in het juridische werkveld, met hun betekenis voor de beroepstaken, beroepsrollen en kwalificaties van hbo-juristen. Die ontwikkelingen hangen onderling nauw samen en hun uitwerking voor de praktijk en het beroep is niet volledig voorspelbaar. Daarom kunnen onder meer de definities en functies in deze paragraaf in de toekomst wijzigen.

3.1 Positionering HBO-Rechten

HBO-Rechten is een brede hbo-opleiding met een generalistisch karakter. Afgestudeerden zijn breed gekwalificeerd. De juridische opleidingen vervullen een emancipatorische functie.³⁴ De bacheloropleiding HBO-Rechten leidt juridische professionals op die breed inzetbaar zijn in het juridische werkveld in uitvoerend-juridische functies. Het juridische werkveld is echter gelaagd en vraagt daarom niet alleen om juristen op bachelor-niveau, maar ook om juristen die juridisch ondersteunende functies kunnen uitoefenen, waartoe de Ad opleidt en strategisch-analytische en vaak innoverende rollen, waar HBO-masters toe opleiden. Door het aanbieden van de volledige waaier Ad-Ba-Ma kan directe doorstroom en door opscholing een leven lang leren mogelijk gemaakt worden. Studenten met een relevante mbo-4 diploma hebben immers toegang tot de Ad, de Ad'er kan instromen in de bachelor en de bachelor heeft toegang tot de hbo-master. Daarbij geldt dat de Ad als een tweejarige hbo-opleiding voor sommige studenten, maar ook voor werkgevers, als aantrekkelijk alternatief kan gelden ten opzichte van een vierjarige hbo-opleiding. Desgewenst kunnen studenten verder studeren. De waaierstructuur sluit zo enerzijds goed aan bij de arbeidsmarktbehoefte, waar functies op alle hiervoor genoemde niveaus openstaan, en anderzijds bij de mogelijkheden tot doorstuderen van studenten.

Om macrodoelmatig te kunnen opleiden, waarbij gekeken wordt naar de arbeidsmarktrelevantie, het voorkomen van overaanbod of versnippering en regionale spreiding en profilering, is het echter wel nodig om op landelijk niveau een evenwichtige balans tussen vraag en aanbod te creëren.³⁵ Ook is het hierbij belangrijk om een goede verhouding tussen voltijd- en deeltijdvarianten te realiseren om zowel doorstromen als opscholen mogelijk te maken. Het verwezenlijken van dit aanbod en het verkennen van samenwerkingsverbanden verdient daarom aandacht van de HBO-Rechtenopleidingen en de lectoraten onderling en gebeurt en afstemming met het werkveld. Doel hiervan is om maatschappelijke trends en de arbeidsmarktrelevantie in kaart te brengen en in lijn met macrodoelmatige afwegingen afspraken te maken rond spreiding, profilering en samenwerking tussen de hogescholen. Daarbij is het ook belangrijk om de Ad en de hbo-master als mogelijke hbo-opleidingen landelijk beter onder de aandacht te brengen, omdat deze niveaus relatief onbekend zijn bij studiekeuzers en soms ook bij het werkveld.³⁶

Positionering ten opzichte van andere opleidingsniveaus:

- Mbo: Er is geen vergelijkbare mbo-opleiding. Het mbo kent wel de opleiding Legal, Insurance and HR Services Specialist, die zich richt op administratieve ondersteuning binnen juridische processen. Ook bestaat er een mbo-variant van Sociaal Juridische Dienstverlening.

³⁴ Sent, E-M. (2014) Wendbaar in een duurzame economie. Rapport Verkenningcommissie hoger economisch onderwijs. Den Haag: Vereniging Hogescholen.

³⁵ Regeling van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van 14 april 2023, nr. HO&S/35600834, houdende nadere regels inzake de macrodoelmatigheid van het opleidingsaanbod in het hoger onderwijs (Regeling macrodoelmatig opleidingsaanbod hoger onderwijs 2023).

³⁶ Om toekomstbestendig te kunnen opleiden is het portfolio rondom de rechtenopleidingen geagendeerd op het strategisch overleg van het Landelijk Opleidingsoverleg (LOO).

- Ad: actuele ontwikkeling in het hbo is de komst van associate degree-opleidingen op niveau 5 van het Nederlands kwalificatieraamwerk (NLQF). De Ad is een tweejarige opleiding, waarbij afgestudeerden als verbinder bewegen tussen het meer operationele mbo-niveau 4 en het strategische hbo-niveau 6. Er bestaan Ad's Rechten en Juridisch Medewerker. Afgestudeerden kunnen instromen in de bachelor HBO-Rechten.
- ✓ Wo: de bachelor Rechtsgeleerdheid richt zich op theorie en wetenschappelijke onderzoeksvaardigheden, terwijl HBO-Rechten zich focust op de rechtstoepassing en juridische dienstverlening. Hbo-juristen worden opgeleid als professionals met zowel juridische expertise in verschillende rechtsgebieden als vaardigheden in klantgericht werken, digitalisering en juridische procesorganisatie.
- Masters: In het kader van de wettelijke opdracht krachtens de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek faciliteren de HBO-Rechtenopleidingen de doorstroom naar verwante masteropleidingen. Elke opleiding bepaalt in samenhang met de eigen regionale profilering welke juridische master dit is, met een academische of professionele oriëntatie.

In de volgende tabel is een overzicht weergegeven hoe HBO-Rechten zich -in grote lijnen- verhoudt tot verwante hbo-opleidingen, zoals opgesteld door de opleidingen binnen het domein Recht en Governance, als onderdeel van de HEO-sector:³⁷

Opleiding	Kernpunt 1	Kernpunt 2	Kernpunt 3	Kernpunt 4	Kernpunt 5
HBO-Rechten	Brede juridische basis	Oplossen van juridische vraagstukken	Rechtvaardig, integer en ethisch	Publiek & privaat inzetbaar	Juridische contexten en ontwikkelingen
Bestuurskunde & Overheidsmanagement	Overheidsstructuren & beleid	Bestuurlijke Vaardigheden	Publieke verantwoordelijkheid, transparantie en democratisch burgerschap	Beleidsontwikkeling	Overheidsstructuren en beleidsomgevingen
Sociaal Juridische Dienstverlening	Juridisch + sociaal-maatschappelijk	Ondersteuning kwetsbaren	Empathie, ethiek & sociale rechtvaardigheid	Tussen recht en hulpverlening	Sociaal-maatschappelijke contexten
Integrale Veiligheidskunde	Fysieke/sociale & digitale veiligheid	Risico-management	Ethiek, sociale Verantwoordelijkheid en veiligheid	Integrale veiligheidskwesties	Veiligheidsgerichte instanties en bedrijven
European Studies	EU-politiek, recht & economie	Internationaal & intercultureel	Diversiteit, multicultureel begrip en internationaal samenwerken	Begrip Europese aangelegenheden	Europese politieke en economische landschappen

De opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening (SJD) is de meest aanpalende opleiding. Sommige HBO-Rechten opleidingen hebben dan ook een gemeenschappelijke propedeuse met SJD. Het verschil is dat HBO-Rechten breed opleidt voor vele juridische beroepscontexten. De opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening richt zich vooral op dienstverlenende organisaties en instellingen in het sociale domein. Dit verschil in werkveld komt tot uitdrukking in de diepere en bredere juridische kennisbasis en competenties van de hbo-jurist. De competenties en kennisbasis van de sociaaljuridisch dienstverlener zijn niet alleen juridisch, maar ook sociaal en agogisch gefundeerd.

³⁷ Gebaseerd op de ambities die deze opleidingen met elkaar hebben opgesteld.

3.2 Arbeidsmarktpositie van HBO-Rechten afgestudeerden

Uit kwantitatieve analyses van de arbeidsmarkt, gebaseerd op de hbo-monitor 2021 en het schoolverlatersonderzoek van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), blijkt dat de werkloosheid onder hbo-afgestudeerden over het algemeen laag is.^{38 39} De vraag naar hbo-juristen stijgt zelfs, vooral door ontwikkelingen zoals *Legal Tech*, *compliance*, en klantgerichte dienstverlening.⁴⁰ Deze professionals vervullen nieuwe rollen zoals *legal projectmanager*, *data protection officer* en *compliance officer*. De opleiding HBO-Rechten moet studenten voorbereiden op deze veranderingen en hen voorzien van de benodigde competenties om een belangrijke bijdrage te leveren in dit groeiende werkveld.

Deze behoefte aan juridische dienstverlening wordt verder aangewakkerd door de toenemende digitalisering van de rechtspraktijk. Uit de resultaten van de enquête die de projectgroep bij de verschillende onderwijsinstellingen, lectoraten en het werkveld (zie ook het voorwoord en de verantwoording) heeft uitgezet blijkt dat digitalisering een belangrijke ontwikkeling is die een grote impact heeft op het werk van de hbo-jurist. Een aantal respondenten noemt digitalisering als een van de belangrijkste trends die moet terugkomen in het nieuwe beroepsprofiel. De hbo-jurist moet goed thuis zijn in digitale technologieën en wetgeving rondom digitalisering.⁴¹ Daarbij is er een sterke nadruk op vaardigheden zoals digitale geletterdheid en computervaardigheden, die volgens respondenten essentieel zijn om de hbo-jurist toekomstbestendig te maken. In het arbeidsmarktonderzoek opleidingen HBO-Rechten worden de sectorale arbeidsmarktkansen van de hbo-juristen verder beschreven.⁴²

3.3 Regionaal en nationaal

Op regionaal niveau is er een groeiende behoefte aan hbo-juristen die nauw kunnen samenwerken met lokale overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Decentralisering leidt ertoe dat regels steeds vaker als beleidsinstrumenten worden ingezet. Wetgeving is een ingewikkeld proces, waarbij de nationale overheid het kader levert voor normstelling en de uitwerking overlaat aan lagere wetgevingsorganisaties. Hbo-juristen hebben een praktische en toegankelijke aanpak, die hen bij uitstek geschikt maakt om juridische vraagstukken te vertalen naar concrete oplossingen uit de regionale praktijk. Met name op het gebied van toezicht, handhaving en juridische dienstverlening spelen zij een belangrijke rol.⁴³

Het is van groot belang dat studenten al tijdens hun studie actief de verbinding zoeken met de praktijk.⁴⁴ Dit kan door middel van stages, praktijkopdrachten en netwerkmomenten, waarbij zij direct in aanraking komen met de juridische vraagstukken binnen hun regio. Door zo ervaring op te doen binnen gemeenten, advocatenkantoren, juridische loketten of het mkb doen studenten niet alleen waardevolle ervaring op, maar dragen zij ook bij aan het versterken van juridische processen om zo de toegankelijkheid van het recht voor burgers en bedrijven te bevorderen.

Daarnaast biedt een sterke regionale verankering hbo-juristen de kans te specialiseren in lokale wet- en regelgeving en zich te positioneren als juridisch expert binnen hun omgeving. Dit versterkt hun arbeidsmarktpositie en zorgt ervoor dat zij snel kunnen inspelen op veranderende wetgeving en maatschappelijke ontwikkelingen. De hbo-jurist van de toekomst is geen juridische poortwachter, maar een juridisch mogelijk-maker, een bruggenbouwer tussen wetgeving en de praktijk, met een directe impact op de regio waarin hij of zij werkzaam is.⁴⁵

Op nationaal niveau wordt de juridische dienstverlening steeds complexer door de voortdurende productie van wet- en regelgeving. Nationale kaders voor wetgeving worden vaak verder uitgewerkt door lagere

³⁸ HBO-monitor 2021

³⁹ Schoolverlatersonderzoek van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA)

⁴⁰ Mein, A. (2022) *Arbeidsmarktonderzoek opleidingen HBO-Rechten*. Hogeschool van Amsterdam.

⁴¹ Enquête 2024.

⁴² Mein, A. (2022) *Arbeidsmarktonderzoek opleidingen HBO-Rechten*. Hogeschool van Amsterdam.

⁴³ Voert, M.J. ter (2016). Juridische beroepen in de toekomst. Ontwikkelingen binnen advocatuur, notariaat en gerechtsdeurwaarders. Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid, Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum.

⁴⁴ Dee Fink, L. (2013) *Creating significant Learning Experiences An Integrated Approach to Designing College Courses*. San Francisco, Jossey-Bass.

⁴⁵ Mein, A. (2022) *Arbeidsmarktonderzoek opleidingen HBO-Rechten*. Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam.

wetgevers en private partijen. Dit vereist van hbo-juristen de systematiek en de basis van het recht te kennen. Startbekwame hbo-juristen zijn daarom wendbare professionals, die in staat zijn om juridisch kennis- en informatiemanagement te organiseren en vernieuwen. Dit vraagt om het ontwikkelen van vaardigheden zoals ethische besluitvorming en klantgerichtheid.⁴⁶

Hbo-juristen staan in toenemende mate bekend om hun klantgerichte aanpak. Uit de recente onderzoeken blijkt dat juridische professionals binnen bijvoorbeeld de rechtsbijstandsverzekeraars en gemeenten niet alleen juridische vragen oplossen, maar ook actief meedenken over maatwerkoplossingen die aansluiten bij de specifieke behoefte van de klant.⁴⁷ Hbo-juristen worden in deze context vaak gezien als de schakel tussen klant en organisatie, waarbij zij juridische kennis combineren met een proactieve en servicegerichte houding.

In lijn met de klantgerichte dienstverlening geldt ook de noodzaak om interdisciplinair en klantgericht samen te werken. Dit werd genoemd als essentiële ontwikkeling voor de toekomst van de hbo-jurist.⁴⁸ Deze manier van samenwerken is van cruciaal belang, vooral wanneer het gaat om het inspelen op de behoeften van klanten in complexe situaties, waarin juridische professionals moeten samenwerken met andere disciplines zoals IT of HR.⁴⁹

3.4 Internationaal

Naast de regionale en nationale focus besteedt dit profiel ook uitgebreid aandacht aan de internationale context. Opleidingen die zich verder willen profileren op internationalisering, of hier meer nadruk op willen leggen, kunnen zich verhouden tot deze paragraaf.

Basiskennis van internationaal en Europees recht is van belang voor iedere hbo-jurist, zeker gezien de ontwikkelingen in de internationale dimensie van het juridisch domein. Samenwerking, innovatie en kennisontwikkeling houden immers niet op bij de grens, zo gaan maatschappelijke problemen zoals klimaatverandering voorbij de landsgrenzen. Door mobiliteit en migratie hebben we steeds meer contact met mensen uit andere landen, dit is ook zichtbaar in onze diverse docent- en studentpopulatie. Technologische ontwikkelingen zorgen ervoor dat toegang hebben tot wereldwijde informatie en contacten. Daarnaast krijgen veel organisaties te maken met internationale procedures, regels, manieren van werken en andere talen. Alle hbo-juristen beschikken daarom in de basis over internationale competenties. Dit houdt in dat afgestudeerden:

1. zich bewust zijn van de meerwaarde van mensen van verschillende nationaliteiten of achtergronden;
2. respect hebben voor normen en waarden van andere culturen;
3. intercultureel kunnen samenwerken;
1. de houding (open, respectvol, nieuwsgierig), vaardigheden (observeren, luisteren, analyseren en reflecteren) en kennis (van eigen en andere culturen) hebben om effectief te communiceren in diverse contexten binnen en buiten de beroepspraktijk.⁵⁰

HBO-juristen zijn zo professionals die in staat zijn om door een 'meervoudige bril' – vanuit een veelheid aan perspectieven – naar maatschappelijke en juridische uitdagingen in te kijken. Over de grenzen van disciplines, culturen en de eigen identiteit heen.

3.4.1. De internationale opleidingsvariant International and European Law

Het werkveld heeft ook behoefte aan hbo-juristen met een specialisatie in het internationale domein, die een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan in een wereldwijd opererende juridische omgeving en soepel kunnen schakelen tussen verschillende rechtssystemen en contexten. HBO-Rechten kent daarom sinds 2007 naast de

⁴⁶ Wolters Kluwer (2025). Whitepaper de Juridische sector anno 2025. Navigeren door juridische transitie. Alphen aan de Rijn, Wolters Kluwer.

⁴⁷ Mein, A. (2022) *Arbeidsmarktonderzoek opleidingen HBO-Rechten*. Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam.

⁴⁸ Werkgroep landelijk profiel HBO-Rechten (2024). *Onderzoek nieuw profiel HBO-Rechten*. Z.p. in opdracht van het Landelijk Opleidingsoverleg.

⁴⁹ Sectorplan HEO (2023). *Samen waarde creëren voor brede welvaart. Change-agents met impact*. Den Haag, Vereniging Hogescholen.

⁵⁰ De Nederlandse Organisatie voor Internationalisering in Onderwijs (Nuffic), [Internationale competenties](#).

Nederlandstalige opleidingen ook een internationale, Engelstalige opleiding, die wordt aangeboden door de Haagse Hogeschool. Deze internationale HBO-Rechtenopleiding valt onder de paraplu van dit landelijk profiel. Deze opleidingsvariant biedt studenten de mogelijkheid zich binnen de leeruitkomsten van dit landelijk profiel te specialiseren in internationale vraagstukken, waarbij de nadruk ligt op het verwerven en toepassen van kennis van het internationaal en Europees recht en het ontwikkelen van internationale competenties. De opleiding HBO-Rechten kent een studentenpopulatie van zowel internationaal georiënteerde Nederlandse als buitenlandse studenten en leidt op tot juridische professionals met een wereldwijd perspectief.

In een wereld waarin samenwerking tussen de domeinen van publiek- en privaatrecht en tussen meerdere instituties en actoren op nationaal, transnationaal en internationaal niveau toeneemt, is er een groeiende behoefte aan hbo-opgeleide juristen met een specifieke, internationale oriëntatie. Deze juristen beschikken over de vaardigheden en kennis om waarde toe te voegen en de steeds complexere scenario's en vraagstukken te begrijpen. Zij hebben een solide basis in internationaal en Europees recht, en een focus op de internationale en interculturele vaardigheden en kennis die nodig zijn om te opereren in een gelaagde juridische context. Daardoor kunnen hbo-juristen met internationale expertise waardevolle bijdragen leveren aan grensoverschrijdende juridische vraagstukken in het kader van bijvoorbeeld internationale handel, EU-regelgeving, mensenrechten en duurzaamheid.

De internationale HBO-Rechtenopleiding is gericht op studenten die een carrière ambiëren bij (inter)nationale publieke instellingen, multinationals, ngo's en juridische dienstverleners. Deze studenten kunnen bijvoorbeeld in een commerciële omgeving makkelijk uit de voeten met verschillende jurisdicties, begrijpen de totstandkoming, implementatie en uitvoering van Europees recht en de praktische relevantie ervan in hun specifieke (publieke of private) professionele setting, zijn bij uitstek in staat om zich vanuit verschillende invalshoeken (uitvoering, advisering) bezig te houden met compliance met internationale en Europese wet- en regelgeving, en weten de weg in opkomende vakgebieden zoals *climate governance* en grensoverschrijdende geschillenbeslechting. Ook vormen technologische ontwikkelingen belangrijk onderdeel van deze variant. Hbo-juristen met expertise in *Legal Tech* binnen een internationale context kunnen niet alleen grensoverschrijdende juridische processen optimaliseren, maar ook bijdragen aan innovatieve oplossingen voor complexe internationale vraagstukken.

Het versterken van interculturele vaardigheden en het ontwikkelen van een mondiaal juridisch bewustzijn, zijn cruciale onderdelen van de internationale opleidingsvariant. Studenten leren hoe ze op effectieve en cultureel sensitieve wijze kunnen communiceren en samenwerken binnen diverse culturele en juridische contexten en jurisdicties, waarbij de nadruk ligt op oplossingsgericht werken. Deze vaardigheden sluiten naadloos aan bij de kerncompetenties van het Nederlandstalige hbo-rechtenprofiel, zoals praktisch inzicht, probleemoplossend vermogen en innovatie.

Nauwe samenwerking met nationale en internationale partners uit het werkveld is essentieel voor de internationale HBO-Rechtenopleiding, zowel voor het relevant en up-to-date houden van een internationaal georiënteerd curriculum, maar uiteraard ook voor het bieden van stages en afstudeerprojecten en voor het betrekken van (internationale) experts in de vorm van bijvoorbeeld gastcolleges. Daarnaast is het belangrijk om samen te werken met internationale onderwijsinstellingen, zodat studenten internationale ervaring kunnen opdoen door deel te nemen aan uitwisselingsprogramma's.

3.5 Cross-overs en de T-Shaped Lawyer

Het juridische domein staat niet op zichzelf en wordt beïnvloed door ontwikkelingen in andere sectoren. Cross-overs, kruisbestuiving met andere disciplines, worden daarom steeds belangrijker.⁵¹ Zo zien we dat technologie heeft geleid tot de opkomst van *Legal Tech*, dat duurzaamheid impact heeft op het juridische domein en hbo-juristen steeds vaker samenwerken met andere disciplines, zoals HR en finance.⁵² Binnen het bestuursrecht kan de hbo-jurist bijvoorbeeld vraagstukken krijgen waarin samenwerking met andere

⁵¹ Sectorplan HEO (2023). *Samen waarde creëren voor brede welvaart. Change-agents met impact*. Den Haag, Vereniging Hogescholen.

⁵² Runyon, Natalie, Carell, Alyson (2019) *Adapting for 21st Century Success: The Delta Lawyer Competency Model*. [Adapting for 21st Century Success: The Delta Lawyer Competency Model](#)

professionals noodzakelijk is om tot een zorgvuldig besluit of advies te komen. Denk hierbij aan handhavingprocedures, vergunningverlening of beleidsvoorbereiding. In dergelijke trajecten werkt de jurist samen met onder meer beleidsmedewerkers, toezichthouders, planologen, sociaal werkers en communicatieadviseurs. Ook binnen het strafrecht, waarbij hbo-juristen werken op het snijvlak van recht, beleid en maatschappij, is interdisciplinair denken essentieel. Gedrag, straf, opvoeding, ethiek, preventie en handhaving komen bij elkaar als het gaat om het begrijpen en beïnvloeden van strafbaar gedrag in een bredere maatschappelijke context.

Hbo-juristen moeten dus in staat zijn om interdisciplinair samen te werken met andere expertisegebieden en disciplines. Dit vraagt om een T-shaped lawyer die diepgaande juridische kennis combineert met 21st-century skills (zie hoofdstuk 2) om samen te werken met aangrenzende disciplines, zoals communicatie, digitale vaardigheden, en technologische kennis. Het T-shaped profiel verbindt het juridisch specialisme met brede organisatorische en menselijke vaardigheden, zoals het effectief samenwerken in multidisciplinaire teams, waar juridische kennis gecombineerd wordt met bijvoorbeeld projectmanagement en risicomanagement.⁵³ De verticale as van de T-shaped lawyer betreft dan de specialistische juridische expertise, waar de horizontale as de 21st century skills omvat. Een ondernemende, communicatieve en empathische houding maakt hier ook onderdeel van uit.

⁵³ Sectorplan HEO (2023). *Samen waarde creëren voor brede welvaart. Change-agents met impact*. Den Haag, Vereniging Hogescholen.

4. Beoogde leeruitkomsten inclusief beroepsprofiel

De beoogde leeruitkomsten zijn beschreven in overeenstemming met de handreiking opbouw landelijk profiel, waarbij ook gekeken is naar het beoordelingsformulier opleidingsprofiel.^{54 55} De leeruitkomsten vormen een uitwerking van de competentieset en zijn beschrijvingen van wat studenten geacht worden te weten, te begrijpen en te kunnen toepassen na afronding van de opleiding HBO-Rechten. Door deze leeruitkomsten te realiseren tonen studenten aan het eindniveau van de opleiding HBO-Rechten te beheersen. Om deze leeruitkomsten te formuleren is het essentieel om eerst het beroepsprofiel en de beroepsbekwaamheid te beschrijven, zodat de competenties en de uitwerking in leeruitkomsten hiervan worden afgeleid.⁵⁶

Bij het formuleren van de leeruitkomsten is rekening gehouden met de uitwerking van thema 2, de 21st century skills (zie bijlage 1) en de relatie met thema 5, de Dublin-descriptoren en het NLQF (zie hoofdstuk 5). Zo is gegarandeerd dat de leeruitkomsten op bachelor-niveau 6 zijn geformuleerd.⁵⁷ Voor de uitwerking van de leeruitkomsten is het schema gebruikt dat is opgenomen in het beoordelingsformulier opleidingsprofiel. In dit hoofdstuk beschrijven we hoe de opleidingen HBO-Rechten verder kunnen met de opleidingsspecifieke vertaling van de leeruitkomsten.

Ruimte voor de opleidingen

De leeruitkomsten zijn van het beroepsprofiel afgeleid en zijn breed geformuleerd, waarbij het aan de opleidingen HBO-Rechten is om hier regionale invulling aan te geven. Voor een toekomstbestendig curriculum dat meebeweegt met de trends en maatschappelijke ontwikkelingen valideren de opleidingen HBO-Rechten hun beroepsprofiel en de daarvan afgeleide leeruitkomsten met de lectoraten, het werkveld en alumni. De opleidingen HBO-Rechten verhouden zich tot de leeruitkomsten. Dit betekent bijvoorbeeld dat opleidingen binnen de leeruitkomsten accenten kunnen leggen of deze samen kunnen nemen. De uitwerking in kennis, vaardigheden en houding laten ruimte voor onderscheidend vermogen en regionale invulling.

4.1 Het beroepsprofiel: de hbo-jurist als kritische probleemoplosser

In de voorgaande hoofdstukken is beschreven hoe de veranderende omgeving en maatschappij van invloed zijn op het beroep van de hbo-jurist. Deze ontwikkelingen zijn van invloed op de beroepsbekwaamheid van de startbekwame hbo-jurist. Dit leidt tot de volgende beschrijving van de beroepsbekwaamheid:

‘Startbekwame hbo-juristen zijn breed opgeleide hbo-professionals, die in staat zijn om over de grenzen van het eigen beroep te kijken en op de snijvlakken van verschillende domeinen te kunnen werken. Zij hebben oog voor duurzaamheid, diversiteit en inclusie en digitalisering. Zo kunnen hbo-juristen communiceren en samenwerken met professionals uit andere sectoren. Hbo-juristen onderscheiden zich van andere juridische professionals doordat zij als probleemoplossers een stevige juridische kennisbasis combineren met goede communicatieve, organisatorische en digitale vaardigheden. Zij handelen daarnaast responsief en zetten het recht in om mens- en oplossingsgericht te werk te gaan, zij doen wat de omstandigheden vragen en kunnen die omstandigheden inschatten en waarderen. Om het vraagstuk of de behoeften van de klant of organisatie helder te krijgen stellen zij de juiste (analytische, verkennende en verdiepende) vragen.

Ook zijn hbo-juristen digitaal geletterd en kunnen zij *Legal Tech* inzetten zodat een organisatie tijd kan besparen, werkdruk kan verminderen en tegelijkertijd meer juridische waarde kan creëren.⁵⁸ Daarnaast is *Legal Tech* een middel om het recht toegankelijker te maken voor (kwetsbare) burgers. Hbo-juristen bewaken hierbij de toegankelijkheid van het recht en de menselijke maat. Hierdoor kunnen hbo-juristen een bijdrage leveren aan de klantvriendelijkheid, efficiëntie en effectiviteit van relevante juridische (bedrijfs)processen binnen organisaties en de juridische dienstverlening.

Hbo-juristen hebben een individueel perspectief op het beroep en een eigen identiteit in relatie tot de beroepsuitoefening, waardoor zij vanuit een eigen set waarden kritisch en ethisch handelen. Hbo-juristen

⁵⁴ Bijlage 1 - A3 formaat - Schematische weergave opbouw LOP - uit verdiepingsdocument 'Handreiking opbouw lop' bij verkenningsrapport HEO - september 2021.pdf (verenighogescholen.nl)

⁵⁵ Beoordelingsformulier Sector HEO ba-opleidingsprofiel 2024.pdf (verenighogescholen.nl)

⁵⁶ Afstudeerprotocol 2.0, via Protocol Afstuderen 2.0 - Netwerk toetsbekwaamheid h(b)o

⁵⁷ Conform het NLQF correspondeert het bachelorniveau met niveau 6.

⁵⁸ <https://www.ictrecht.nl/legal-tech>.

kunnen snel inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen en zijn ondernemend, flexibel en stressbestendig. Daardoor zijn hbo-juristen in staat om juridische diensten en producten (verder) te ontwikkelen. Dat doen zij vanuit een moreel kompas, waarbij zij naast normen uit het vakgebied ook leren eigen normen en waarden te hanteren en die van anderen leren (h)erkennen. Hbo-juristen verplaatsten zich bij de (organisatie van) uitvoering van wet- en regelgeving in de belangen van burgers en andere belanghebbenden.'

4.2 Het werken met leeruitkomsten

Om richting te geven aan de invulling van de hbo-jurist, zoals wij hiervoor hebben geschetst, zijn de beoogde leeruitkomsten geformuleerd met de onderliggende kennis, vaardigheden en houdingsaspecten. Met het aantonen van de beoogde leeruitkomsten laat de student zien een hbo-jurist te zijn op startbekwaam niveau, daarmee is de leeruitkomst een resultaat dat de student aan het einde van de opleiding HBO-Rechten heeft behaald. De leeruitkomsten zijn afgeleid van de beroepsbekwaamheid en beschrijven 'wat' de student aan het einde van de studie moet laten zien, moet kennen en kunnen binnen een brede context. Eerder werd in het landelijk profiel gesproken van competenties, een cluster van kennis, vaardigheden en houdingsaspecten die benodigd zijn om beroepstaken uit te voeren. Competenties zijn echter breed beschreven en niet goed meetbaar. Met de leeruitkomsten worden competenties geoperationaliseerd, doordat deze concreter, specifiek en meetbaar zijn. Daarnaast beschrijven leeruitkomsten wat *een student* moet kunnen aan het einde van een onderwijseenheid, het beschrijft de opbrengst van een leerproces. Daarnaast beschrijft de leeruitkomst de context waarbinnen de lerende deze opbrengst moet laten zien. Het werken met leeruitkomsten sluit daarom goed aan bij het beroepsmatige karakter van het hbo. De leeruitkomsten zijn geformuleerd volgens de Tuningssystematiek op startbekwaam niveau.⁵⁹ Voor een niveauaanduiding zie bijlage 2.

Er zijn twee nieuwe leeruitkomsten geformuleerd, die voortkomen uit de eerdere competentie 'organiseren', namelijk digitalisering en professioneel handelen. Digitalisering is van grote invloed op het werkveld. Digitalisering was ondergebracht bij organiseren, maar verdient in dit nieuwe profiel een eigen leeruitkomst. Ook is er een nieuwe leeruitkomst 'professioneel handelen' beschreven, omdat de professionele identiteit en het professioneel handelen binnen de maatschappelijke trends en ontwikkelingen een *must* is geworden voor hbo-juristen. Daarnaast zijn de eerdere competenties in de leeruitkomsten verder aangescherpt en waar nodig meer specifiek gemaakt voor hbo-juristen. De leeruitkomsten passen bij de beroepsbeoefening op startbekwaam niveau, zie ook de niveaubeschrijving, en beschrijven wat de student als beginnend beroepsbeoefenaar moet kennen en kunnen. Daarnaast is uitgewerkt welke houdingsaspecten essentieel zijn voor de startbekwame hbo-jurist.

De elf 21st century skills zijn met onderbouwing gegroepeerd onder de leeruitkomsten. De 21st century skills zijn in bijlage 1 fijnmaziger uitgewerkt in richtinggevende gedragsindicatoren. Deze kunnen desgewenst worden opgenomen als gedragingen die de student in samenhang laat zien om de leeruitkomsten aan te tonen. De leeruitkomsten beschrijven 'wat' de student aan het einde van de studie moet laten zien, de gedragsindicatoren beschrijven 'hoe' de student dat doet. Alle 21st century skills zijn belangrijk en kunnen in samenhang voorkomen bij de beheersing van de leeruitkomsten. Afhankelijk van de profilering van de opleiding, het rechtsgebied/ de specialisatie, het stage- en afstudeerbedrijf van de student en het vraagstuk zullen sommige 21st century skills belangrijker zijn dan andere. Het is naar inzicht van de opleiding HBO-Rechten om de 21st century skills te verwerken in haar curriculum.

In de tabel bij de leeruitkomsten zijn de belangrijkste kennis, vaardigheden en houdingsaspecten per leeruitkomst opgenomen. Het is aan de individuele opleidingen om in afstemming met het werkveld regionale invulling en onderscheidend vermogen aan te brengen. Opleidingen verhouden zich tot de gemeenschappelijke kennisbasis en de kennis, vaardigheden en houdingsaspecten zoals bij de leeruitkomsten opgenomen. Opleidingen kunnen onderbouwde keuzes maken passend bij het beroepsprofiel. De opleidingen HBO-Rechten verhouden zich daarbij tot de volgende rechtsgebieden:

⁵⁹ [Handleiding Formuleren leeruitkomsten NCP NLQF 2020](#).

Rechtsgebieden	
Staats- en bestuursrecht	Staatsrecht. Algemeen bestuurs(proces)recht. Minimaal een bijzonder bestuursrechtelijk onderwerp.
Privaatrecht	Algemeen privaatrecht(proces)recht. Minimaal een bijzonder privaatrechtelijk onderwerp.
Strafrecht	Algemeen straf(proces)recht.
Internationaal en Europees Recht	Internationaal recht. Europees recht.
Mensenrechten	Mensenrechten.

Tot slot is in de tabel de koppeling gemaakt met de bachelorstandaard. Bij de beheersing van de leeruitkomsten zijn alle onderdelen van de bachelorstandaard van belang, alleen zijn er nuanceverschillen. Voor elke leeruitkomst is er bijvoorbeeld een gedegen theoretische basis en een onderzoekende houding nodig, maar kan het professioneel vakmanschap meer de kern van de leeruitkomst weergeven. Daarom is per leeruitkomst dikgedrukt op welke onderde(e)len de focus ligt.

4.3 De leeruitkomsten uitgewerkt

Juridisch Analyseren			
Omschrijving leeruitkomst	De startbekwame hbo-jurist redeneert logisch binnen het stelsel van het recht, toetst een juridisch vraagstuk aan de juiste kaders en vanuit een kritische houding, waarbij deze gebruik maakt van passende onderzoeksmethoden. De startbekwame hbo-jurist communiceert de resultaten van de analyse helder en doelgericht aan de belanghebbende(n).		
Kennis, vaardigheden en houding	Kennis van de rechtsgebieden, plus:	Vaardigheden	Houding
	Taal (spelling en grammatica) Rechtsgebieden + Juridisch stappenplan of equivalent Onderzoekscyclus Juridische analyse- en redeneringstechnieken Argumentatietheorieën	Taalvaardigheid (Digitale) vaardigheden om informatie te verzamelen Structureren Vraagstukken formuleren Onderzoeksvaardigheden Planmatig werken	Kritisch Analytisch Nieuwsgierig Onbevooroordeeld Reflectief Cultureel sensitief Nauwkeurig
21st century skills	• Kritisch denken – De hbo-jurist analyseert wetgeving en jurisprudentie, redeneert logisch en toetst juridische vraagstukken aan de juiste kaders, met een scherpe en kritische houding. • Informatievaardigheden – Het effectief zoeken, beoordelen en toepassen van juridische bronnen en onderzoeksmethoden is cruciaal voor een goed onderbouwde analyse. • Probleem oplossen – De hbo-jurist analyseert juridische vraagstukken, die de basis vormen voor passende oplossingsrichtingen. • Communiceren – De resultaten van de juridische analyse worden helder en doelgericht gecommuniceerd aan belanghebbenden, zowel schriftelijk als mondeling. • Computational thinking (optioneel) – Wanneer de analyse ondersteund wordt door digitale juridische tools, helpt computational thinking bij het structureren en systematisch benaderen van complexe juridische informatie.		

Koppeling bachelorstandaard	1. een gedegen theoretische basis krijgen; 2. het onderzoekend vermogen verwerven dat hen in staat stelt om te kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het beroep; 3. over voldoende professioneel vakmanschap beschikken; 4. de beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie ontwikkelen die past bij een verantwoordelijke professional.
De hbo-jurist werkt als: 1. interventiespecialist ondermijning bij de Afdeling Generieke Opsporing van de politie en onderzoekt welke interventies binnen of buiten het strafrecht juridisch mogelijk zijn en hoe die interventies rechtmatig en proportioneel ingezet kunnen worden. 2. jurist Milieu bij de Omgevingsdienst en analyseert met behulp van geautomatiseerde systemen en AI relevante wet- en regelgeving waarbij hij ook de bestuurlijke en fysieke context betreft bij deze analyse. 3. griffier bij de Rechtbank en verzamelt relevante jurisprudentie, toepasselijk wet- en regelgeving en vakliteratuur om hiermee een concept-uitspraak te schrijven voor de politierechter. 4. jurist bij een hogeschool of universiteit en analyseert recente uitspraken van het College van Beroep voor de Examens en draagt bij aan het automatiseren van de standaardteksten voor de Onderwijs en Examenregeling. 5. juridisch adviseur bij een verzekeraar en past wet- en regelgeving rondom sociale zekerheid en de bijbehorende rechten en plichten van zowel werknemers als werkgevers toe op verzoeken van verzekeringnemers. 6. jurist bij de politie en analyseert de wet BOB om daarna opsporingsambtenaren en hulpofficieren van justitie een advies te geven over de inzet van bijzondere opsporingsbevoegdheden. 7. project officer bij een (internationale) NGO op het gebied van vrouwenrechten en analyseert de naleving van internationale verdragen en jurisprudentie in verschillende landen 8. bedrijfsjurist bij een internationaal productiebedrijf (met het hoofdkantoor in Nederland en klanten in Europa en Azië) en beoordeelt verschillende grensoverschrijdende commerciële overeenkomsten met buitenlandse contractspartijen en onderzoekt of deze overeenkomsten in overeenstemming zijn met zowel de Nederlandse contractrechtelijke beginselen als het toepasselijke buitenlandse handels- of contractrecht. 9. junior gerechtsjurist bij het gerechtshof en analyseert regelgeving, jurisprudentie en parlementaire stukken om daarmee na de behandeling van de zitting in overleg met de raadsheren een beschikking op te stellen. 10. juridisch medewerker bij een decentrale overheid en analyseert Europese wetgeving.	

Adviseren			
Omschrijving leeruitkomst	De startbekwame hbo-jurist biedt in een onderbouwd advies, gebaseerd op een juridische analyse, een passende, een bruikbare en duurzame oplossing voor een praktijkprobleem en kiest een vorm die past bij de positie van de cliënt of organisatie. Daarbij geeft de startbekwame hbo-jurist inzicht in de wijze waarop het advies tot stand is gekomen en hoe rekening is gehouden met de belangen van de cliënt en aspecten als klantvriendelijkheid, effectiviteit, bruikbaarheid en draagvlak.		
Kennis, vaardigheden en houding	Kennis van de rechtsgebieden, plus:	Vaardigheden	Houding
	Taal (spelling en grammatica) Rechtsgebieden+ Juridische kennis Analyse- en argumentatiemethodieken Praktijkproces adviseren Onderzoekscyclus	Taalvaardigheid, waaronder adviesvaardigheden Analytisch vermogen Probleemoplossend denken Samenwerken	Onderzoekend Nieuwsgierig Responsief Klantvriendelijk Cultuursensitief Onafhankelijk en ethisch handelen

			Reflectief Feedbackgericht
21 st century skills	2	Kritisch denken – De hbo-jurist voert een grondige juridische analyse uit en formuleert een goed onderbouwd advies.	
	3	Probleem oplossen – Het bieden van een passende, bruikbare en duurzame oplossing vereist dat de hbo-jurist complexe juridische situaties doorgrondt en effectieve oplossingen formuleert.	
	4	Creatief denken – Out-of-the-box denken helpt de hbo-jurist bij het ontwikkelen van innovatieve en bruikbare juridische adviezen.	
	5	Communiceren – De hbo-jurist formuleert adviezen helder en op maat, afgestemd op de cliënt of organisatie.	
	6	Sociale en culturele vaardigheden – Rekening houden met de belangen van cliënten en draagvlak creëren vraagt om inlevingsvermogen en interculturele sensitiviteit van de hbo-jurist.	
	7	Zelfregulering – De hbo-jurist reflecteert op het adviesproces en verantwoordt hoe de oplossing tot stand is gekomen.	
	8	Informatievaardigheden – Het effectief verzamelen en analyseren van juridische bronnen en praktijkinformatie is essentieel voor een goed onderbouwd advies.	
Koppeling bachelorstandaard	1.	een gedegen theoretische basis krijgen;	
	2.	het onderzoekend vermogen verwerven dat hen in staat stelt om te kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het beroep;	
	3.	over voldoende professioneel vakmanschap beschikken;	
	4.	de beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie ontwikkelen die past bij een verantwoordelijke professional.	
De hbo-jurist werkt als:			
1. juridisch adviseur bij Waterschappen en adviseert het bestuur en de ambtelijke organisatie bij juridische vraagstukken waarbij hij de kansen en risico's in kaart brengt en tegengestelde belangen meeneemt in het advies.			
2. medewerker bij het Juridisch Loket en adviseert een cliënt over de rechten en plichten bij het ontvangen van een (straf)beschikking.			
3. ambtelijk secretaris bij de SKGE en geeft advies over relevante wet- en regelgeving aan de geschillencommissie waarbij ethische aspecten mee worden genomen.			
4. handhavingsjurist APV en Omgevingswet en hij adviseert over te nemen bestuursrechtelijke en strafrechtelijke stappen die voortvloeien uit regelgeving en het handhavingsbeleid.			
5. Legal Counsel bij een Europese netbeheerder en adviseert over contracten die gaan over de koop/verkoop, zakelijke rechten en besluiten zoals gedoogplichten en de toepassing van compensatieregelingen.			
6. compliance officer bij een internationale financiële dienstverlener en adviseert over de naleving van relevante wet- en regelgeving op basis van risicoanalyse en due diligence			
7. data protection officer en adviseert over de toepassing en naleving van relevante Europese wetgeving (o.a. de algemene verordening gegevensbescherming en AI Act).			

Belangen behartigen			
Omschrijving leeruitkomst	De startbekwame hbo-jurist treedt zowel in een gerechtelijke als buitengerechtelijke procedure op als belangenbehartiger voor of namens personen en organisaties. De startbekwame hbo-jurist onderhoudt vanuit een inclusieve houding contact met de belanghebbenden, stemt strategieën af op de behoeften en belangen en onderbouwt de gekozen strategie op een transparante en toegankelijke manier en past daarbij conflicthanterings-, onderhandelings- en bemiddelingstechnieken toe.		
Kennis, vaardigheden en houding	Kennis van de rechtsgebieden, plus:	Vaardigheden	Houding
	Taal (spreken, luisteren)	Taalvaardigheid	Responsief

	Rechtsgebieden + juridische basiskennis Conflicthanteringsmodellen Procesrecht	Conflicthantering Onderhandelen Bemiddelen Juridisch argumenteren	Nieuwsgierig Open en flexibele houding Transparantie Cultuursensitief Overtuigingskracht Reflectief Feedbackgericht
21 st century skills	➤ Communiceren – De bbo-jurist is in staat om stelling te nemen en te overtuigen. Zij kunnen het juridisch jargon op een begrijpelijke wijze vertalen naar het perspectief van de doelgroep en kunnen de informatie die deze aanlevert juridisch kwalificeren en inzetten ter verbetering van de juridische dienstverlening. ➤ Samenwerken – Effectieve belangenbehartiging vereist dat de hbo-jurist samenwerkt met cliënten, collega's, tegenpartijen en andere belanghebbenden. ➤ Sociale en culturele vaardigheden – Een inclusieve houding en inlevingsvermogen helpen de hbo-jurist om strategieën effectief af te stemmen op verschillende partijen. ➤ Probleem oplossen – De hbo-jurist zoekt naar oplossingen in geschillen en kiest de meest effectieve strategie voor onderhandelingen en bemiddeling. ➤ Creatief denken – Creatieve strategieën ondersteunen de hbo-jurist bij onderhandelingen en conflictbemiddeling om innovatieve en haalbare oplossingen te vinden. ➤ Kritisch denken – De hbo-jurist onderbouwt strategische keuzes zorgvuldig op basis van een grondige analyse van het juridische kader en de belangen van betrokken partijen. ➤ Zelfregulering – Door kritisch te reflecteren op het eigen handelen en strategische keuzes op een transparante en ethische manier te onderbouwen, borgt de hbo-jurist professioneel handelen. ➤ Mediawijsheid – De hbo-jurist houdt rekening met de impact van media in juridische procedures en onderhandelingen, bijvoorbeeld bij publieke belangenbehartiging of digitale communicatie.		
Koppeling bachelorstandaard	1. een gedegen theoretische basis krijgen; 2. het onderzoekend vermogen verwerven dat hen in staat stelt om te kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het beroep; 3. over voldoende professioneel vakmanschap beschikken; 4. de beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie ontwikkelen die past bij een verantwoordelijke professional.		
De hbo-jurist werkt als: 1. jurist bij een milieuorganisatie en vertegenwoordigt de leden en organisatie bij rechtszaken over milieuschade en onderhandelt met bedrijven om duurzame oplossingen te realiseren. 2. juridisch medewerker bij een advocatenkantoor of mediationbureau en bereidt de verdachte voor op het mediationgesprek in strafzaken. 3. coördinator bij de gemeente en behartigt de belangen van de gemeente en onderhoudt relaties met alle relevante organisaties. 4. Legal Counsel duurzaamheid en draagt bij aan een rechtmatige uitvoering van wetgeving op het gebied van duurzaamheid waarbij hij oog heeft voor de uiteenlopende belangen, zoals die van omwonenden en bedrijven. 5. juridisch adviseur Vergunningen, Toezicht en Handhaving bij een Waterschap en behartigt de belangen van de agrarische sector en de industrie bij het slim inspelen op ontwikkelingen en kwaliteitsverbeteringen. 6. EU Public Affairs adviseur en monitort EU beleidsontwikkeling en helpt organisaties om hun belangen te behartigen in relevante debatten en processen.			

7. Juridisch medewerker bij een belangenorganisatie en voert campagne voor consumentenrechten met als doel op verschillende niveaus (nationaal, Europees) wet- en regelgeving te beïnvloeden

Beslissen			
Omschrijving leeruitkomst	De startbekwame hbo-jurist bereidt een objectieve (juridische) beslissing voor of neemt deze namens een klant of organisatie op basis van wet- en regelgeving, waarbij zowel de (juridische) belangen van de betrokkenen als het maatschappelijk belang zorgvuldig en ethisch worden afgewogen. De startbekwame hbo-jurist handelt transparant en verantwoord, evalueert de handelswijze en besluitvorming kritisch en verwerkt daarbij op constructieve wijze feedback van alle betrokkenen.		
Kennis, vaardigheden en houding	Kennis van de rechtsgebieden, plus	Vaardigheden	Houding
	Ethische theorieën Juridische basiskennis Maatschappelijke en sociale context van juridische kwesties	Taalvaardigheid Besluitvorming Dossieranalyse Oordeelsvorming Ethisch en verantwoord beslissen	Objectief en onpartijdig Integer Empathisch Ethisch en waardenbewust Transparant Reflectief en feedbackgericht
21 st century skills	➤ Kritisch denken – De hbo-jurist analyseert wet- en regelgeving, weegt belangen zorgvuldig af en neemt goed onderbouwde beslissingen. ➤ Probleem oplossen – Het nemen van objectieve beslissingen vereist dat de hbo-jurist complexe juridische en maatschappelijke vraagstukken effectief oplost. ➤ Creatief denken – Nieuwe perspectieven en ethische afwegingen helpen de hbo-jurist om juridisch verantwoorde en innovatieve oplossingen te vinden. ➤ Zelfregulering – De hbo-jurist reflecteert op het eigen handelen, evalueert kritisch beslissingen en staat open voor feedback. ➤ Communiceren – Transparant en verantwoord handelen vereist heldere communicatie over beslissingen en de onderliggende overwegingen naar alle betrokkenen. ➤ Sociale en culturele vaardigheden – De hbo-jurist houdt rekening met juridische én maatschappelijke belangen en handelt met inlevingsvermogen en ethisch bewustzijn. ➤ Informatievaardigheden – Het effectief verzamelen en analyseren van juridische en maatschappelijke informatie is essentieel voor een goed onderbouwde beslissing. ➤ Mediawijsheid – Omdat beslissingen publieke of digitale impact kunnen hebben, is een bewuste omgang met media en juridische informatie cruciaal voor de hbo-jurist.		
Koppeling bachelorstandaard	1. een gedegen theoretische basis krijgen; 2. het onderzoekend vermogen verwerven dat hen in staat stelt om te kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het beroep; 3. over voldoende professioneel vakmanschap beschikken; 4. de beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie ontwikkelen die past bij een verantwoordelijke professional.		
De hbo-jurist werkt als: 1. jurist bij het College voor de Rechten van de Mens en levert een bijdrage aan onderzoeken of onderscheid is gemaakt zoals bedoeld in de gelijkebehandelingswetgeving. 2. paralegal bij een notariskantoor en stelt aan de hand van beslisbomen, modellen en AI conceptakten op voor bijvoorbeeld de overdracht van een huis, een samenlevingsovereenkomst, een testament, een statutenwijzigingen of een aandelenoverdracht. 3. juridisch medewerker bij het CVOM en neemt besluiten in begrijpelijke taal over ingevorderde rijbewijzen en behandelt strafzaken over verkeer en geluidsoverlast.			

4.	planjurist / planoloog bij de gemeente en toetst plannen aan wet- en regelgeving onder de Omgevingswet.
5.	jurist paspoortzaken en behandelt bezwaar- en beroepschriften over reisdocumenten die Nederlanders in het buitenland aanvragen en optieverklaringen ter verkrijging van het Nederlanderschap.
6.	jurist bij de afdeling openbare orde en veiligheid van een gemeente en bereid besluiten van de burgemeester voor in het kader van het sluiten van woningen, het opleggen van gedragsaanwijzingen en het instellen van cameratoezicht.
7.	bedrijfsjurist bij een internationale financiële instelling en beslist of voorgestelde zekerheden binnen een grensoverschrijdende financiering worden geaccepteerd of afgewezen. De jurist beoordeelt de juridische geldigheid, afdwingbaarheid en commerciële toereikendheid van de zekerheden onder het toepasselijke recht, weegt het juridisch risico af tegen het risicoprofiel van de bank, en brengt een onderbouwd besluit uit aan interne stakeholders.
8.	juridisch dossierbehandelaar bij een internationaal arbitrage-instituut en beslist of ingediende zaken voldoen aan de formele en procedurele vereisten om in behandeling te worden genomen volgens het arbitragereglement. De behandelaar beoordeelt de ontvankelijkheid, toetst de bevoegdheid, bewaakt onpartijdigheid en communiceert de beslissing duidelijk aan alle betrokken partijen.

Digitaliseren			
Omschrijving leeruitkomst	De startbekwame hbo-jurist verbindt recht en technologie door digitale toepassingen doelgericht in te zetten om juridische processen te verbeteren, efficiënter te organiseren en het recht toegankelijker te maken. De startbekwame hbo-jurist handelt daarbij juridisch en ethisch verantwoord, weegt organisatorische en maatschappelijke aspecten mee en draagt vanuit een proactieve, kritische en reflectieve houding bij aan innovatie in het juridische domein.		
Kennis, vaardigheden en houding	Kennis van de rechtsgebieden, plus:	Vaardigheden	Houding
	AI <i>Legal tech en legal operations</i> Organisatieprocessen en -structuren Beslisbomen Digitale systemen Ethiek	Digitale Vaardigheden Werken met data en datagedreven systemen (Her)ontwerpen en gebruiken van beslissystemen.	Kritisch Onderzoekend Ethisch en waardenbewust Multidisciplinair werken. Responsief Proactief Reflectief Analyserend
21st century skills	➤ ICT-basisvaardigheden – De hbo-jurist is bekend met digitale toepassingen en juridische technologieën (legal tech) zoals documentautomatisering, blockchain en AI voor juridische analyses. ➤ Computational thinking – Het systematisch en logisch analyseren van juridische vraagstukken met behulp van technologie helpt de hbo-jurist bij de ontwikkeling en inzet van digitale juridische oplossingen. ➤ Informatievaardigheden – De hbo-jurist zoekt, verwerkt en past juridische en technologische informatie effectief toe in innovatieprocessen. ➤ Kritisch denken – Bij het toepassen van technologie in het recht analyseert en weegt de hbo-jurist juridische, ethische en maatschappelijke gevolgen zorgvuldig af. ➤ Probleem oplossen – Het doelgericht inzetten van digitale toepassingen vereist dat de hbo-jurist innovatieve oplossingen bedenkt voor juridische knelpunten.		

	➤ Creatief denken – Innovatie in legal tech en juridische processen vraagt om een ondernemende en creatieve benadering. ➤ Zelfregulering – De hbo-jurist reflecteert op het eigen handelen, evalueert kritisch het gebruik van technologie en blijft actief op de hoogte van juridische en technologische ontwikkelingen. ➤ Communiceren – Het helder en toegankelijk uitleggen van technologische toepassingen aan juridische professionals en cliënten draagt bij aan effectiviteit en gebruiksgemak. ➤ Mediawijsheid – Een bewuste en kritische omgang met digitale juridische informatie, online privacy en ethische vraagstukken rondom technologie is essentieel voor de hbo-jurist.
Koppeling bachelorstandaard	1. een gedegen theoretische basis krijgen; 2. het onderzoekend vermogen verwerven dat hen in staat stelt om te kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het beroep; 3. over voldoende professioneel vakmanschap beschikken; 4. de beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie ontwikkelen die past bij een verantwoordelijke professional.
De hbo-jurist werkt als: 1. vergunningverlener binnen de gemeente en zet Legal Tech in om te beoordelen of een subsidie, uitwerking of vergunning kan worden toegekend. 2. juridisch medewerker bij een uitvoeringsinstantie en automatiseert met behulp van Legal Tech het invoeren van gegevens door de burger die ten grondslag liggen aan een te nemen beslissing. 3. jurist cybercrime bij de politie en gebruikt GAI om relevante informatie te vinden voor opsporingsonderzoeken, het herkennen van patronen in grote hoeveelheden data en patroonherkenning in communicatie met of door de verdachten. 4. jurist bij een advocatenkantoor waarbij hij gebruik maakt van digitale middelen om tot een efficiënte en adequate geschilbeslechting te komen. 5. Legal designer bij een rechtsbijstandsverzekeraar en zorgt dat juridische (beroeps)producten toegankelijk zijn voor de verzekeringnemers. 6. een mediator bij een zorgverzekeraar, die gebruik maakt van Legal Tech om scheidingsprocedures efficiënt af te handelen en automatisch ouderschapsplannen op te stellen 7. jurist in het kennismanagement- en innovatieteam bij de gemeente en ontwikkelt een automatiseringstool waarmee standaard tekstblokken efficiënter gebruikt kunnen worden bij het behandelen van bezwaren. 8. kwartiermaker van het kennismanagement- en innovatieteam en onderhoudt het openbare algoritme-register van de organisatie. 9. <i>Legal Designer</i> bij een internationale juridische dienstverlener en geeft aan hoe juridische informatie kan worden gevisualiseerd. De legal designer ontwerpt processen en producten voor een internationale juridische context met gebruik van AI en digitale tools en op een cultureel sensitieve wijze. 10. <i>Legal Operations Officer</i> bij een internationaal bedrijf en implementeert digitale tools om juridische werkprocessen te verbeteren, zoals contractautomatisering en AI-ondersteunde documentanalyse.	

Professioneel handelen			
Omschrijving leeruitkomst	De startbekwame hbo-jurist handelt op basis van zelfmanagement, -kennis en -inzicht en vanuit een moreel kompas en voert de regie over de eigen professionele en persoonlijke ontwikkeling. De startbekwame hbo-jurist is kritisch, toont moed om op te treden in complexe situaties en werkt hiervoor blijvend aan de ontwikkeling van de eigen deskundigheid en ondernemende houding en reflecteert zowel tijdens als achteraf op het eigen handelen.		
	Kennis	Vaardigheden	Houding

Kennis, vaardigheden en houding	Inzicht in beroepsethiek en professionele standaarden Breed beeld werkveld Responsiviteit Maatschappelijke, juridische en politieke ontwikkelingen Aanpalende disciplines	Leervragen formuleren Reflecteren en bijstellen tijdens actie Intercultureel handelen Interprofessioneel samenwerken Interdisciplinair samenwerken Communicatief handelen Feedback geven en ontvangen	Flexibel Kritisch Zelfreflectief Lef en moed Ondernemend Stressbestendig Betrokken
21st century skills	➤ Zelfregulering – De hbo-jurist neemt verantwoordelijkheid voor de eigen professionele en persoonlijke ontwikkeling door zelfstandig te werken, te reflecteren op het eigen handelen en continu te leren. ➤ Kritisch denken – Een analytische en onderzoekende houding helpt de hbo-jurist complexe situaties te doorgronden, ethische keuzes te maken en zich professioneel te ontwikkelen, zeker in een steeds meer interdisciplinaire praktijk, waarin juridische vraagstukken raken aan technologie, ethiek, economie en maatschappelijke belangen. ➤ Creatief denken – Door een ondernemende en onderzoekende houding te combineren met innovatie, kan de hbo-jurist nieuwe inzichten en oplossingsrichtingen aandragen. ➤ Probleem oplossen – Het vermogen om juridische uitdagingen effectief te analyseren en innovatieve oplossingen te implementeren is cruciaal in complexe situaties. ➤ Communiceren – Heldere en doelgerichte communicatie ondersteunt zowel professionele reflectie als effectieve samenwerking met belanghebbenden. ➤ Sociale en culturele vaardigheden – Inlevingsvermogen en ethisch bewustzijn stellen de hbo-jurist in staat om effectief om te gaan met diverse belanghebbenden in juridische contexten. ➤ Mediawijsheid – Een kritische en bewuste omgang met (digitale) informatie helpt de hbo-jurist bij professionele communicatie en het begrijpen van de impact van media op juridische processen.		
Koppeling bachelorstandaard	1. een gedegen theoretische basis krijgen; 2. het onderzoekend vermogen verwerven dat hen in staat stelt om te kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het beroep; 3. over voldoende professioneel vakmanschap beschikken; 4. de beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie ontwikkelen die past bij een verantwoordelijke professional.		
In de uitvoering van bovenstaande beroepstaken kan de hbo-jurist: 1. inzichten verzamelen in eigen kwaliteiten, valkuilen en grenzen en deze inzichten omzetten in gerichte leeracties. 2. verantwoordelijkheid nemen voor eigen gedrag 3. adequaat reageren op veranderende omstandigheden en de eigen werkwijze daarop bijstellen. 4. een onderzoekende en nieuwsgierige geest tonen richting het eigen handelen en de effecten daarvan op de omgeving. 5. integer handelen op basis van onderzoek van eigen waarden en waarden van de organisatie.			

5. Relatie tot Dublin descriptors en NLQF

De Dublin-descriptors vormen kwaliteitsstandaarden voor het Europees hoger onderwijs, waarin generieke beschrijvingen zijn opgenomen waar een opleidingsniveau aan moet voldoen.^{60 61} Het Nederlands kwalificatieraamwerk (NLQF) heeft de Dublin-descriptors uitgewerkt naar de Nederlandse situatie en geeft onder meer een beschrijving voor het bachelor niveau 6. Het NLQF verhoudt zich hierbij tot de Dublin-descriptors en vormt daar een verdere uitwerking van. De niveaus worden vastgesteld aan de hand van beschrijvingen van wat iemand weet en kan na voltooiing van het leerproces. Deze beschrijvingen van de niveaus van kennis, vaardigheden en zelfstandigheid en verantwoordelijkheid zijn verder uitgewerkt in de hiervoor beschreven leeruitkomsten. Daarnaast vormt de bachelor-standaard een belangrijke uitwerking van het bachelorniveau.

Met onze leeruitkomsten en de uitwerking daarvan in gedragsindicatoren passend bij de 21st century skills verhouden we ons tot de Dublin descriptors, het NLQF en de bachelorstandaard. In dit hoofdstuk leggen we de relatie tussen de leeruitkomsten, het NLQF en de Dublin descriptors. Ook gaan we in op Leven Lang Ontwikkelen, in het kader van de recent aangenomen wet NLQF.⁶²

5.1 Relatie tot Dublin descriptors en NLQF

Niveau 6 (bachelor)				Leeruitkomsten
Dublindescriptoren		NLQF		HBO-Rechten ⁶³
		Context	Een onbekende, wisselende leef- en werkomgeving, ook internationaal.	
Kennis en Inzicht	Heeft aantoonbare kennis en inzicht van een vakgebied, waarbij wordt voortgebouwd op het niveau bereikt in het voortgezet onderwijs en dit wordt overtroffen; functioneert doorgaans op een niveau waarop met ondersteuning van gespecialiseerde handboeken, enige aspecten voorkomen waarvoor kennis van de laatste ontwikkelingen in het vakgebied vereist is.	Kennis	Bezit gevorderde, gespecialiseerde kennis van, en kritisch inzicht in, theorieën, en concepten van een beroep, kennisdomein en/of breed wetenschapsgebied. • Bezit brede, geïntegreerde kennis en begrip van de omvang van de belangrijkste gebieden en grenzen van een beroep, kennisdomein en/of breed wetenschapsgebied. • Bezit kennis en begrip van enkele belangrijke actuele problemen, onderwerpen en specialismen gerelateerd aan een beroep, kennisdomein en/of breed wetenschapsgebied.	Leeruitkomsten: Analyseren Adviseren Beslissen Digitaliseren 21st century skills-, Analytisch-cognitief: Kritisch denken Creatief denken Probleem oplossen Digitaal: ICT-basisvaardigheden
Toepassen kennis en inzicht	Is in staat om zijn/haar kennis en inzicht op dusdanige wijze toe te passen, dat dit een professionele benadering van zijn/haar werk of beroep laat zien, en beschikt verder over competenties voor het	Toepassen van kennis	Reproduceert en analyseert de kennis en past deze toe, ook in andere contexten zodanig dat dit een professionele en of wetenschappelijke benadering in beroep en/of kennisdomein laat zien. • Past gespecialiseerde, waaronder kritisch-	Leeruitkomsten: Analyseren Adviseren Beslissen Digitaliseren Professioneel handelen 21st century skills: Analytisch-cognitief:

⁶⁰ Joint Quality Initiative informal group, Shared 'Dublin' descriptors for Short Cycle, First Cycle, Second Cycle and Third Cycle Awards, 2004.

⁶¹ [WG Frameworks qualification 2003-2005 - European Higher Education Area and Bologna Process \(ehea.info\)](http://ehea.info)

⁶² Wet van 26 juni 2024 tot vaststelling van regels voor het Nederlands kwalificatieraamwerk voor een leven lang leren (Wet NLQF).

⁶³ Alle onderdelen zijn van toepassing op alle leeruitkomsten, we hebben hier de leeruitkomsten opgenomen waar de onderdelen het meest op van toepassing zijn.

	opstellen en verdiepen van argumentaties en voor het oplossen van problemen op het vakgebied.		analytische, vaardigheden, toe op de uitkomsten van toegepast onderzoek. • Brengt, met begeleiding, een toegepast onderzoek op basis van methodologische kennis tot een goed einde. • Stelt argumentaties op en verdiept die. • Evalueert en combineert kennis en inzichten uit een specifiek domein kritisch. • Signaleert beperkingen van eigen kennis van de beroepspraktijk en/of bestaande kennis in het kennisdomein en onderneemt actie. • Analyseert kritisch, complexe beroeps- en/of wetenschappelijke taken en voert deze uit.	Kritisch denken Creatief denken Probleem oplossen Persoonlijk: Zelfregulering Digitaal: Informatievaardigheden
Oordeelsvorming	Is in staat om relevante gegevens te verzamelen en interpreteren (meestal op het vakgebied) met het doel een oordeel te vormen dat mede gebaseerd is op het afwegen van relevante sociaalmaatschappelijke, wetenschappelijke of ethische aspecten.	Probleem oplossende Vaardigheden	Identificeert en analyseert complexe en onvoorspelbare problemen in de beroepspraktijk en/of in het kennisdomein en lost deze op tactische, strategische en creatieve wijze op door gegevens te identificeren en te gebruiken.	Leeruitkomsten: Analyseren Beslissen Professioneel handelen 21st century skills: Analytisch-cognitief: Kritisch denken Creatief denken Probleem oplossen (Inter)persoonlijk: Sociale culturele vaardigheden Samenwerken Zelfregulering Digitaal: Computational thinking Informatievaardigheden Mediawijsheid
Communicatie	Is in staat om informatie, ideeën en oplossingen over te brengen op publiek bestaande uit specialisten of niet specialisten.	Communicatie vaardigheden	• Communiceert doelgericht op basis van in de context en beroepspraktijk geldende conventies met gelijken, collega's, specialisten, niet specialisten, leidinggevenden en of relevante derden in de wetenschappelijke en of beroepsmatige gemeenschap. • Past de communicatie aan het doel en de doelgroep aan	Leeruitkomsten: Adviseren Belangen behartigen Analyseren 21st century skills: Analytisch-cognitief: Kritisch denken Creatief denken Probleem oplossen (Inter)persoonlijk: Sociale culturele vaardigheden Zelfregulering Communiceren Samenwerken Digitaal:

				Informatievaardigheden ICT- basisvaardigheden
Leervaardigheden	Bezit de leervaardigheden die noodzakelijk zijn om een vervolgstudie die een hoog niveau van autonomie veronderstelt aan te gaan.	Leer- en ontwikkel- Vaardigheden	Ontwikkelt zich op eigen initiatief door middel van zelfreflectie en zelfbeoordeling van eigen (leer)resultaten.	Leeruitkomsten: Professioneel handelen Beslissen Digitaliseren 21st century skills: (Inter)persoonlijk: Zelfregulering Communiceren Samenwerken
Afgeleid van toepassen van kennis en inzicht	Is in staat om informatie, ideeën en oplossingen over te brengen op een publiek bestaande uit specialisten of niet-specialisten.	Informatievaardigheden	• Verzamelt en analyseert op een verantwoorde, kritische manier • brede, verdiepte en gedetailleerde beroeps gerelateerde en/of wetenschappelijke informatie over een beperkte reeks van basistheorieën, principes en concepten van en gerelateerd aan een beroep en/of kennisdomein • beperkte informatie over belangrijke huidige problemen, onderwerpen en specialiteiten gerelateerd aan het beroep en/of kennisdomein • Geeft deze informatie weer	Leeruitkomsten: Analyseren Adviseren Digitaliseren Beslissen 21st century skills: (Inter)persoonlijk: Communiceren, samenwerken Analytisch-cognitief: Kritisch denken Creatief denken Digitaal: ICT basisvaardigheden Mediawijsheid
Oordeelsvorming	Is in staat om relevante gegevens te verzamelen en te interpreteren (meestal op dat vakgebied) met het doel om een oordeel te vormen dat mede gebaseerd is op het afwegen van relevante sociaal-maatschappelijke, wetenschappelijke of ethische aspecten.	Verantwoordelijkheid en zelfstandigheid	Werkt samen in onbekende wisselende leef en/of werkomgeving, ook internationaal met gelijken, collega's, specialisten, niet specialisten, leidinggevend en relevante derden. • Draagt verantwoordelijkheid voor resultaten van eigen activiteiten, werk en/ of studie en voor het resultaat van het werk van anderen. • Draagt gedeelde verantwoordelijkheid voor het aansturen van onvoorspelbare processen en de professionele ontwikkeling van personen en groepen. • Verzamelt en interpreteert relevante gegevens met het doel een oordeel te vormen dat mede gebaseerd is op het afwegen van relevante sociaal-maatschappelijk,	Leeruitkomsten: Analyseren Adviseren Belangen behartigen Beslissen Professioneel handelen 21st century skills: Analytisch-cognitief: Probleem oplossen (Inter)persoonlijk: Sociale en culturele vaardigheden Communiceren, Samenwerken Zelfregulering Digitaal: Informatievaardigheden Mediawijsheid

			beroepsmatige, wetenschappelijke of ethische aspecten.	
--	--	--	--	--

5.2 Leven lang ontwikkelen

In een dynamische samenleving waarin wet- en regelgeving voortdurend evolueren, is het essentieel dat juridische professionals zich blijven ontwikkelen. De hbo-jurist opereert in een werkveld dat gekenmerkt wordt door maatschappelijke en technologische ontwikkelingen. Dit vraagt erom dat startbekwame hbo-juristen een houding hebben die gericht is op een leven lang ontwikkelen (LLO). Eenmaal afgestudeerd moeten hbo-juristen zich continu blijven bijscholen. Dat vraagt een houding die gericht is op professionele groei en reflectie, zowel als het gaat om zelfregie, inhoudelijke bijscholing als digitalisering.

Binnen HBO-Rechten wordt Leven Lang Ontwikkelen gestimuleerd door een praktijkgerichte leerhouding, waarbij studenten niet alleen juridische kennis opdoen, maar ook leren hoe zij zich na afstuderen verder kunnen ontwikkelen. De hbo-jurist beschikt over de vaardigheden en mindset om kritisch te reflecteren op eigen handelen, zich aan te passen aan veranderende omstandigheden en nieuwe kennis en inzichten effectief toe te passen in de praktijk. Vanwege het grote belang hiervan is de leeruitkomst professioneel handelen geformuleerd, waarbinnen studenten deze reflectieve houding aanleren.

6. Perspectief

‘Met de groeiende rol van AI is het belangrijk dat de jurist meer dan ooit de uitkomsten kan toetsen aan maatschappelijk brede rechtvaardigheid; responsiviteit (mensgericht recht doen aan de situatie maar ook het recht een middel en geen doel laten zijn) en het ontwikkelen van een ethisch en moreel kompas om te kunnen laveren en authentiek te kunnen opereren in de veranderende samenleving’.

De hbo-jurist ontwikkelt zich tot een veelzijdige beroepsprofessional die opereert in een veranderende arbeidsmarkt, gekenmerkt door digitalisering, verduurzaming en maatschappelijke transitie. Deze professional wordt steeds meer gevraagd om juridisch inzicht te combineren met vaardigheden op het gebied van verandermanagement, ethische reflectie, en technologiegebruik, zoals het inzetten van AI. De hbo-jurist vervult een cruciale rol in een veranderende juridische beroepspraktijk, waarin verschuivingen worden gedreven door technologische innovaties, maatschappelijke uitdagingen, en veranderende wet- en regelgeving. Afgestudeerde hbo-juristen worden steeds meer gezien als veelzijdige juridische generalisten met een praktische, probleemoplossende instelling, die opereren op het snijvlak van verschillende sectoren en disciplines. Dit hoofdstuk is gebaseerd op informatie uit de enquête. Daarnaast zijn er recente vacatures voor juristen gezocht op het Internet.

6.1 Verdwijnfuncties

De traditionele juridische beroepsstructuur wordt steeds minder dominant door:

1) **Automatisering en digitalisering:**

Taken zoals standaardcontracten opstellen, eenvoudige juridische adviezen en basisgeschillen oplossen verdwijnen door legal tech, zoals contractautomatisering en AI-gestuurde juridische platforms. Daarnaast worden administratieve ondersteunende functies geautomatiseerd, wat de vraag naar eenvoudig juridische werkzaamheden vermindert.

‘Standaard taken kunnen vervangen worden waardoor de hbo-jurist moet leren specialiseren en met dergelijke tools om kunnen gaan’.

2) **Verticale hiërarchieën:**

Klassieke functies die afhankelijk zijn van een afgebakend kennisdomein maken plaats voor interdisciplinaire en meer dynamische rollen. Functies die uitsluitend juridische kennis vereisen, zonder verband met bredere maatschappelijke of technologische vraagstukken, worden minder relevant.

3) **Monofunctionele beroepen:**

Traditionele functies die uitsluitend binnen één sector of beroepsgroep bestaan, worden verdrongen door bredere rollen waarin sectoroverstijgende kennis vereist is.

6.2 Verschijnfuncties

Nieuwe rollen en functies ontstaan als reactie op veranderende marktomstandigheden en maatschappelijke behoeften:

1) **Data-gedreven juridische functies:**

Er is een groeiende vraag naar **legal tech-specialisten** en professionals die juridische data kunnen interpreteren en gebruiken voor strategische besluitvorming. Vaardigheden zoals prompt-engineering, data-analyse en werken met geautomatiseerde systemen worden onderdeel van het takenpakket van de hbo-

jurist.⁶⁴ Daarnaast fungeren zij als **AI-juridisch specialist**, die toezicht houdt op de ethische en juridische implicaties van AI-gebruik. Functies zoals **privacy officer**, **legal operations manager** en **digital compliance specialist** verschijnen.

‘Met opkomst van AI en nieuwe digitale wetgeving is er niche ontstaan in het juridische werkveld met specialisatie ICT’.

2) Grenswerkers in juridische context:

Hbo-juristen worden steeds vaker ingezet als **juridisch coördinator**, **projectleider** of **change-agent**, die verbindingen leggen tussen juridische en niet-juridische disciplines zoals IT, HRM of duurzaamheid.⁶⁵ Ze fungeren als vertalers tussen juridische en technologische processen, bijvoorbeeld bij het implementeren van privacyregels of juridische compliance in organisaties. Daarnaast zijn ze vaardig in het begeleiden van organisatorische en juridische transities, bijvoorbeeld bij digitalisering of nieuwe wetgeving.

3) Ethiek en kritisch denken in de juridische praktijk:

Rollen zoals **juridisch ethicus** of **specialist maatschappelijke verantwoordelijkheid** nemen toe. Deze professionals analyseren juridische kwesties vanuit een ethisch perspectief en werken aan vraagstukken rond inclusie en sociale rechtvaardigheid.

‘Het wordt nog veel belangrijker dat studenten kritisch denken zodat ze zin van onzin kunnen onderscheiden. Om kritisch te kunnen denken, hebben studenten voldoende kennis nodig.’

4) Multidisciplinaire rollen:

Hbo-juristen treden op als **conflictbemiddelaars**, **ethische toezichthouders** of **integriteitsadviseurs**, waarbij juridische expertise wordt gecombineerd met vaardigheden zoals mediation, verandermanagement en ethische reflectie.

5) Juridische generalisten met maatschappelijke focus:

Rollen die aansluiten bij inclusie, duurzaamheid en participatie, zoals **(juridisch) adviseur sociale inclusie**, **(juridisch) regisseur energietransitie**, of **(juridisch) beleidsmaker veiligheid**, ontstaan als gevolg van urgente maatschappelijke vraagstukken.

6.3 Verschuivingen in rollen, taken en verantwoordelijkheden

Naast de bovenstaande verdwijn- en verschijnfuncties gaan ook verschuivingen optreden in rollen, taken en verantwoordelijkheden van de hbo-jurist. De klassieke taken van de hbo-jurist, zoals juridische advisering en dossierbehandeling, worden verrijkt met nieuwe verantwoordelijkheden:

Van uitvoerend naar regisserend: waar hbo-juristen vroeger ondersteunende taken uitvoerden, nemen zij nu vaker een coördinerende en regisserende rol op zich, bijvoorbeeld in klachtmanagement of bij het begeleiden van juridische transities binnen organisaties.

Van sectorgebonden naar sectoroverstijgend: hbo-juristen worden steeds vaker ingezet op grensvlakken van sectoren, bijvoorbeeld bij fusies waarin juridische, financiële en HR-aspecten samenkomen.

Van juridisch naar interdisciplinaire focus: naast juridische kennis wordt van de hbo-jurist steeds meer verwacht dat zij zich kunnen verdiepen in technologie, ethiek en governance.

De hbo-jurist transformeert van een uitvoerende juridische professional naar een veelzijdige, breed inzetbare beroepsprofessional die opereert op de grensvlakken van verschillende disciplines en sectoren. De toekomst van de hbo-jurist ligt in het combineren van juridische expertise met brede kennis en vaardigheden om complexe maatschappelijke en technologische uitdagingen aan te gaan. Verdwijnfuncties worden vervangen

⁶⁴ Arbeidsmarktonderzoek A. Mein, p. 16.

⁶⁵ Idem, p. 20.

door flexibele en dynamische verschijnfuncties, die minder statisch en meer rollen- en verantwoordelijkheidsgericht zijn.

7. Verantwoording

Het profiel is tot stand gekomen in nauwe samenwerking met opleidingen, het werkveld en lectoren. Een overzicht van de geraadpleegde lectoraten kunt u vinden in bijlage 3, een overzicht van het werkveld kunt u vinden in bijlage 4. Het werkveld heeft vanuit de praktijk kenbaar gemaakt welke ontwikkelingen relevant zijn voor het toekomstig handelen van hbo-juristen. Lectoren hebben een brugfunctie vervuld tussen onderwijs en onderzoek, en bijgedragen aan de onderbouwing van de keuzes binnen het profiel. Deze gezamenlijke dialoog waarborgt dat het profiel zowel inhoudelijk stevig als maatschappelijk relevant is.

Een belangrijk uitgangspunt was dat het nieuwe profiel de opleidingen HBO-Rechten voldoende ruimte biedt om eigen accenten aan te brengen. Tegelijkertijd maakt het profiel de eindkwalificaties landelijk vergelijkbaar en toetsbaar. De definitieve versie is in drie stappen tot stand gekomen:

Stap 1 – Verkenning en inhoudelijke inventarisatie

In de eerste fase zijn ruwe schetsen opgesteld op basis van het profiel uit 2020. Hierbij is gebruikgemaakt van het arbeidsmarktonderzoek van lector Responsieve Rechtspraktijk Arnt Mein (2022), het verkenningrapport HEO 'Met regie naar verantwoordelijkheid' en het sectorrapport van de Vereniging Hogescholen en de bovengenoemde handreiking. Op basis hiervan formuleerde de projectgroep een enquête met 21 inhoudelijke vragen. Deze zijn in juli 2024 uitgezet onder het werkveld, docenten en lectoren. De antwoorden zijn geanalyseerd en besproken in de projectgroep.

Stap 2 – Uitwerking conceptprofiel

Met de geanalyseerde input en documentatie is een conceptversie van het profiel geschreven. Tijdens dit proces zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers uit het werkveld, het onderwijs en de lectoraten. De verzamelde inzichten leidden tot herkenbare dilemma's en thema's, die verder zijn besproken in het Landelijk Overleg Opleidingen (LOO), de Legal Tech Alliantie (LTA) en tijdens het HBO-Rechtencongres in Utrecht.

Stap 3 – Afronding en vaststelling

In de derde stap is de input uit het LOO, de LTA en het congres verwerkt in de definitieve versie van het profiel. Deze is op 21-3-2025 voorgelegd aan het werkveld en vervolgens op 14-05-2025 vastgesteld.

De projectgroep kijkt met tevredenheid terug op het proces waarin, in relatief korte tijd en met grote betrokkenheid van het werkveld, een breed gedragen en zorgvuldig opgebouwd profiel is gerealiseerd.

Het profiel geldt voor de periode tot 2030. Tegelijkertijd is wendbaarheid een belangrijk uitgangspunt: indien maatschappelijke of vakinhoudelijke ontwikkelingen daartoe aanleiding geven, kan het profiel tussentijds worden herijkt. Hiermee blijft het profiel actueel, zonder dat opleidingen voortdurend hun curriculum moeten aanpassen.

Bijlage 1: 21st century Skills

21st century skills gekoppeld aan de bachelorstandaard	
Communiceren Studenten moeten doelgericht boodschappen kunnen overbrengen en begrijpen. Ze moeten adequaat kunnen omgaan met verschillende communicatieve situaties en communicatiepartners. Ze moeten passende communicatiemiddelen kunnen hanteren en effectief gebruik kunnen maken van de mogelijkheden van ICT en technologie. De hbo-jurist: • Kan zichzelf zowel mondeling als schriftelijk vloeiend en (grammaticaal) correct uitdrukken en kan de taal flexibel en efficiënt gebruiken voor sociale en professionele doeleinden (C1-niveau) • Doorgrondt moeilijke lange teksten, ook als deze abstract zijn en kan (juridische) bronnen interpreteren, een situatie vertalen naar een (rechts)vraag en parafraseert juridische (on)mogelijkheden naar de doelgroep. • Communiqueert cliëntgericht en inclusief door empathie en organisatiesensitiviteit te tonen en door gespreksvaardigheden als LSD en bemiddeling toe te passen. • Brengt binnen een groep professionals uit verschillende disciplines juridische vraagstukken in en legt deze uit aan niet-vakgenoten. • Past naar relevantie Office en specifieke juridische softwarepakketten toe bij mondelinge en schriftelijke communicatie om complexe informatie correct en op passende wijze over te brengen of te visualiseren.	Interpersoonlijk, professioneel vakmanschap
Samenwerken Samenwerken is het gezamenlijk realiseren van een doel waarbij je anderen aanvult en ondersteunt. Samenwerken bevat zowel een sociale als een cognitieve component. Het gaat om het (h)erkennen van verschillende rollen bij jezelf en anderen, hulp en feedback vragen, geven en ontvangen, een positieve en open houding hebben, verschillen respecteren, onderhandelen en afspraken maken, functioneren in heterogene groepen en effectief communiceren. De hbo-jurist: • Is een proactieve en oplossingsgerichte professional die in samenwerking n afstemming met andere professionals de best passende oplossing bij een juridisch vraagstuk vindt. • Handelt vanuit een eigen identiteit op het beroep van de hbo-jurist en werkt samen vanuit een eigen ethisch besef en moreel kompas, waarbij deze tegenwicht durft te geven. • Kent de verschillende rollen en treedt op als een <i>reflective practitioner</i>, die zowel tijdens als achteraf reflecteert op het eigen handelen en dit waar nodig bijstelt. • Kent de grenzen van de eigen discipline en schakelt waar nodig andere professionals in. • Opereert binnen complexe vraagstukken vanuit de juridische discipline op het snijvlak van verschillende domeinen en werkt met professionals vanuit verschillende disciplines samen.	Interpersoonlijk, professioneel vakmanschap
Sociale en Culturele vaardigheden Deze vaardigheid betreft het effectief kunnen leren, werken en leven met mensen met een verschillende etnische, culturele of sociale achtergrond. Sociale afkomst en cultuur zijn bepalend voor hoe je denkt, handelt, met elkaar omgaat en communiceert. Om te kunnen samenleven met mensen waarmee je verschilt in achtergrond, is het belangrijk kennis te hebben van verschillende opvattingen en daar rekening mee te houden. De hbo-jurist: • Handelt vanuit een open, integere en inclusieve houding, waarbij deze oog heeft voor de verschillende achtergronden van cliënten en waarden van organisaties. • Vraagt door om goed zicht te krijgen op de situatie en (on)mogelijkheden van de cliënt of de waarden binnen de organisatie. • Weegt de belangen van de verschillende partijen af om mensgericht recht te doen aan een juridisch vraagstuk. • Kan bemiddelen en heeft kennis van het ontstaan en de-escaleren van conflicten. • Toetst uitkomsten aan maatschappelijke brede rechtvaardigheid	Interpersoonlijk, professioneel vakmanschap, beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie
Zelfregulering Zelfstandig handelen en daar de verantwoordelijkheid voor nemen. Dat is waar zelfregulering om draait, rekening houdend met de context en de eigen capaciteiten. Specifieker gaat het bij zelfregulering om het stellen van realistische doelen en prioriteiten op basis van eerdere ervaringen, doelgericht handelen, het plannen van het proces, reflecteren en zicht hebben op de consequenties van het eigen handelen voor zichzelf en de omgeving.	Persoonlijk, professioneel vakmanschap

De hbo-jurist: • Werkt zelfstandig en weet wanneer deze expertise vanuit andere disciplines moet inschakelen. • Voert regie op de eigen ontwikkeling, vanuit een eigen beeld op de professionele identiteit • Kent de eigen achtergrond, eigen sterktes en zwaktes en stelt ideeën bij op basis van inzichten van derden. • Ontwikkelt een ethisch en moreel kompas om te kunnen laveren en authentiek te kunnen opereren in de veranderende samenleving. • Formuleert eigen doelen en leervragen en heeft een visie om deze na te streven. • Werkt plan- en doelmatig, stelt prioriteiten en deadlines.	
Kritisch denken Dit is het vermogen om zelfstandig te kunnen komen tot weloverwogen en beargumenteerde afwegingen, oordelen en beslissingen. Studenten hebben daar denkvaardigheden voor nodig, houdingsaspecten, reflectie en zelfregulerend vermogen. Onder denkvaardigheden vallen de capaciteiten informatie te kunnen doorzien en op waarde te kunnen schatten, onjuistheden te signaleren en een visie of mening te kunnen beoordelen. Zo kan de student beargumenteerd een standpunt bepalen en een beslissing nemen.	Analytisch- cognitief, onderzoekend vermogen, kennisbasis, beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie
De hbo-jurist: • Benadert een vraagstuk vanuit een nieuwsgierige en kritische houding en maakt ruimte om het vraagstuk vanuit verschillende kanten te bekijken. • Oordeelt niet direct, vraagt kritisch door en neemt zaken niet zomaar aan. • Neemt stelling en onderbouwd deze met relevante en betrouwbare bronnen en weet te overtuigen, kan debatteren. • Zoekt verdieping en wil de achterliggende principes van het recht weten en kan deze plaatsen tegen de achtergrond van politieke en maatschappelijke ontwikkelingen. • Redeneert logisch en onderbouwt waarom de gekozen oplossing de best passende oplossing bij dat specifieke juridische vraagstuk in die context is. • Maakt daarbij ook inzichtelijk waarom welke methode(n) en good practice(s) gekozen zijn en welke keuzes er gemaakt zijn in de toepassing hiervan, zodat het denkproces navolgbaar is. • Beoordeelt op basis van de juridische toolbox gegevens die zijn gegenereerd met GAI en verantwoord de toepassing van deze gegevens.	
Creatief denken Creatief denken is het vermogen om nieuwe ideeën te vinden. Bij creatief denken hoort het kennen en hanteren van creatieve technieken, het denken buiten gebaande paden, nieuwe samenhangen kunnen zien, (verantwoorde) risico's durven nemen, fouten kunnen zien als leermogelijkheden en een ondernemende en onderzoekende houding	Analytisch- cognitief, m.n. gekoppeld aan: onderzoekend vermogen, kennisbasis
De hbo-jurist: • Betreft ideeën vanuit andere disciplines (ICT, psychologie, bestuurskunde, etc) en maatschappelijke ontwikkelingen als duurzaamheid bij het bedenken van de juiste interventie/oplossing. • Betreft technologische toepassingen bij het toegankelijker maken van het recht. • Betreft technologische toepassingen bij het verbeteren en toegankelijker maken van juridische processen. • Speelt flexibel in op de situatie, is stressbestendig en kan goed omgaan met tegenslag.	
Probleem oplossen Probleemoplossend denken en werken is het vermogen om een probleem te herkennen en een plan te bedenken om het betreffende probleem op te lossen. Studenten moeten problemen kunnen signaleren, analyseren en definiëren. Zij moeten strategieën en patronen kennen en hanteren om met problemen om te gaan.	Analytisch- cognitief, m.n. gekoppeld aan: onderzoekend vermogen, kennisbasis
De hbo-jurist: • Denkt als juridisch probleemoplosser in mogelijkheden en oplossingen en kijkt wat er juridisch wél mogelijk is. • Formuleert in afstemming met collega's en de opdrachtgever als juridisch probleemoplosser vanuit verschillende scenario's de best passende uitkomst bij een (juridisch) vraagstuk. • Biedt oplossingen waarbij deze de balans tussen de menselijke maat en rechtsgelijkheid zoekt. • Sluit aan bij de laatste maatschappelijke en juridische trends en ontwikkelingen, zodat de oplossingen actueel zijn.	

Computational thinking Om toekomstige problemen te kunnen oplossen, moeten studenten begrijpen hoe ze technologie kunnen gebruiken. Computational thinking bestaat uit meerdere vaardigheden. Studenten moeten problemen zodanig kunnen formuleren dat het mogelijk is om digitale toepassingen te gebruiken om deze op te lossen. Ook is het belangrijk dat studenten data logisch kunnen ordenen en analyseren. Daarnaast moeten studenten een keuze kunnen maken uit de beste stappen en bronnen om tot een oplossing te komen. Studenten moeten processen kunnen generaliseren zodat deze bij volgende problemen gehanteerd kunnen worden.	Digitaal, m.n. gekoppeld aan onderzoekend vermogen, professioneel vakmanschap, kennisbasis
De hbo-jurist: • Zet digitale middelen/ technologieën in bij het oplossen van een vraagstuk. • Kent de basisprincipes hoe een computer denkt en is in staat om een computer opdrachten/instructies te geven om een vraagstuk op te lossen. • Kan beredeneren hoe het automatiseren van juridische processen werkt • Kent de mogelijke technologieën en selecteert de juiste toepassing bij de oplossing van het juridische vraagstuk. • Bewaakt bij inzet van technologie aansluiting met en de toegankelijkheid voor de doelgroep en zorgt voor een optimale werkwijze bij het leveren van die diensten.	
Informatievaardigheden Deze vaardigheden hebben betrekking op het kunnen signaleren en analyseren van de informatiebehoefte. Studenten moeten relevante informatie kunnen zoeken, selecteren, verwerken, gebruiken en toepassen. Daarvoor het is het nodig dat ze een zoekvraag kunnen formuleren, trefwoorden kunnen generen, informatie kunnen beoordelen en de gevonden informatie kunnen organiseren.	Digitaal, m.n. gekoppeld aan: Onderzoekend vermogen, professioneel vakmanschap, kennisbasis
De hbo-jurist: • Formuleert informatievragen en weet hoe deze informatie – zowel online als offline- opzoekt, opslaat en verwerkt. • Kent de werking van het internet en hulpmiddelen om het werk te bespoedigen. • Filtert en beoordeelt informatie, al dan niet via AI gegenereerd, en bronnen op betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid. • Maakt onderscheid tussen objectieve en subjectieve informatie, zoals nepnieuws en desinformatie. • Weet welke bronnen wel en niet gebruikt mogen worden in het kader van auteursrechten.	
ICT basisvaardigheden Basiskennis van ICT-vaardigheden is voorwaardelijk voor het goed kunnen omgaan met ICT. Studenten dienen de basisbegrippen en basisfuncties van computers en computernetwerken te kennen, hardware te kunnen aansluiten en bedienen, standaard kantoortoepassingen te kunnen gebruiken en te kunnen werken met internet en softwareprogramma's. Studenten moeten op de hoogte zijn van en kunnen omgaan met beveiligings- en privacyaspecten.	Digitaal, m.n. gekoppeld aan: professioneel vakmanschap, kennisbasis
De hbo-jurist: • Kent de toepassingen van hardware, kan deze bedienen en past software als Office en andere specifieke juridische technologieën toe. • Organiseert de werkzaamheden volgens duidelijke structuren en bewaart gegevens veilig op apparaten. • Werkt ethisch en handelt bij dataverzameling en -opslag volgens de dataprivacy en security-wetgeving. • Gebruikt softwarepakketten bij het leveren van diensten, het maken van producten en het overbrengen/visualiseren van juridische informatie naar de cliënt of organisatie.	
Mediawijsheid Studenten hebben de kennis, vaardigheden en mentaliteit om zich bewust, kritisch en actief te kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld.	Digitaal, m.n. gekoppeld aan: professioneel vakmanschap, beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie
De hbo-jurist: • Bewaakt de online veiligheid • Kent de werking van sociale media en beoordeelt informatie die via social media gedeeld wordt. • Deelt indien nodig informatie via social media en heeft het eigen profiel op orde. • Kent de werking van algoritmes en propaganda binnen social media. • Is zich bewust van de eigen digitale footprint.	

Bijlage 2: Niveauaanduiding

De leeruitkomsten zijn geformuleerd op het bacheloreindniveau 3 (startbekwaam). Voor de verantwoording hiervan verwijzen we graag naar hoofdstuk 6 'Relatie NLQF'. Om de opleidingen HBO-Rechten te ondersteunen bij het uitwerken van het curriculum is een uitwerking gegeven van het ZelCom-model, dat een beschrijving geeft van de zelfstandigheid en de complexiteit waarop de student de leeruitkomsten beheerst. Dit kunnen de opleidingen HBO-Rechten als hulpmiddel gebruiken om de leeruitkomsten naar niveau 2 (afstudeerbekwaam) en niveau 1 (hoofdfasebekwaam) toe te schrijven.

Aspect	Hoofdfasebekwaam (niveau 1)	Afstudeerbekwaam (niveau 2)	Startbekwaam (niveau 3)
Afbakening	Het vraagstuk is helder afgebakend en gegeven, de probleemanalyse is eenvoudig	Het vraagstuk is afgebakend maar moet nog wel worden nader worden omschreven, de probleemanalyse is redelijk eenvoudig	Het vraagstuk en de probleemanalyse zijn gelaagd en vloeien voort uit een op voorhand onduidelijk probleem; het vraagstuk moet zelfstandig worden gedefinieerd
Belangen	Er is sprake van één (groep) stakeholder(s) met een duidelijk omschreven belang	Er is sprake van een groep stakeholders met grotendeels gelijke belangen	Er is sprake van een groep stakeholders met verschillende belangen, maar met dezelfde ambitie
Kwaliteitscriteria	De kwaliteitscriteria voor de oplossing van het vraagstuk zijn gegeven	De kwaliteitscriteria voor de oplossing van het vraagstuk kunnen eenvoudig worden afgeleid	Het vraagstuk biedt geen <i>beste oplossing</i> , waardoor kwaliteitscriteria moeten worden opgesteld en onderbouwd
Urgentie	De oplossing voor het vraagstuk is niet noodzakelijk en urgent	De oplossing voor het vraagstuk is noodzakelijk, maar niet urgent	De oplossing voor het vraagstuk is noodzakelijk en urgent
Aanpak	Er is sprake van een gegeven methode om het vraagstuk op te lossen, waarbij gebruik kan worden gemaakt van voorbeelden van of ervaringen met het oplossen van gelijksoortige vraagstukken	Verschillende methoden om het vraagstuk op te lossen zijn gegeven, waarbij gebruik kan worden gemaakt van voorbeelden van of ervaringen met het oplossen van gelijksoortige vraagstukken	Het onderzoek vraagt om (een) nieuwe oplossingsmethode(n), waarbij gebruik kan worden gemaakt van eerder ontwikkelde expertise
Informatie	De benodigde informatie voor oplossing van het vraagstuk is gegeven	Er is veel informatie beschikbaar die eenvoudig te vinden is, maar de kwaliteit ervan moet steeds worden beoordeeld	De benodigde informatie moet zelf worden bepaald, gezocht, beoordeeld en benut; informatie is pas bruikbaar na bewerking
Samenwerking	De samenstelling van de groep die onderzoek uitvoert is homogeen: er is geen sprake van verschillende disciplines en/of achtergronden. Taken worden verdeeld en er is sprake van afstemming	De groep die onderzoek uitvoert is verschillend in expertise, maar deelnemers hebben een vergelijkbare achtergrond. Taken worden verdeeld en er is sprake van afstemming	De groep die onderzoek doet is verschillend in expertise en kent deelnemers met verschillende achtergronden; er is afstemming nodig en er is sprake van wederzijdse afhankelijkheid
Leerproces	Het leerproces is gericht op het oefenen van	Het leerproces is gericht op het oefenen van	Het leerproces is gericht op het doordenken en

	vaardigheden en het onderbouwen van en reflecteren op het eigen handelen	vaardigheden en het onderbouwen van en reflecteren op het eigen handelen	opnieuw inrichten van rollen en processen en heeft invloed op de eigen rolopvatting
--	--	--	---

Gebaseerd op Ros et al. (2021)

Bijlage 3: Overzicht geraadpleegde lectoraten

Naam lector	Naam lectoraat	Instelling	Website
Mr. dr. Willem Bantema	Cybersafety	NHL Stenden Hogeschool	NHL Stenden Hogeschool NHL Stenden
Mr. dr. Mendeltje van Keulen	Lectorate of Changing Role of Europe	Haagse Hogeschool	www.dehaagsehogeschool.nl
Mr. dr. Gerdo Kuiper	Recht & Rechtvaardigheid	Hogeschool Leiden	www.hsleiden.nl
Prof. dr. mr. Eric van de Luytgaarden	Preventive Law	Hogeschool Zuyd	www.zuyd.nl
Mr. dr. Arnt Mein	Responsieve Rechtspraktijk	Hogeschool van Amsterdam	www.hva.nl
Mr. dr. Trix Mulder	Juridische aspecten van ondernemerschap	Hanze Hogeschool Groningen	www.hanze.nl
Mr. dr. Louis Polstra	Arbeidsmarkttransities	Hanze Hogeschool Groningen	www.hanze.nl
Mr. dr. Ivar Timmer	Legal Management & Technology	Hogeschool van Amsterdam	www.hva.nl
Mr. dr. Welmoed van der Velde	Maritime Law/ Maritieme Innovatieve Technieken	NLH Stenden Hogeschool	NHL Stenden Hogeschool NHL Stenden

Bijlage 4: Overzicht geraadpleegd werkveld

Hogeschool	Organisatie
Hogeschool van Amsterdam	DAS rechtsbijstand
	Ahold Delhaize
	Baker McKenzie
	Philips
	Gemeente Amsterdam
	Gemeente Zaanstad
	Provincie Noord-Holland
	Brandmr.
	Ecolaw
	ICTRecht
	Rechtbank Amsterdam
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen	Diverse gemeenten
	Openbaar Ministerie Oost-Nederland
	Rechtbank Gelderland
	DAS Rechtsbijstand
	USG Professionals
	Advocatuur
Hanze Hogeschool Groningen	Provincie Groningen
	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (Manager Corporate en Kwaliteitszorg)
	Univé Rechtshulp (Voorzitter managementteam)
	Rijksinspectie Digitale Infrastructuur (Chief Legal Officer)
	Openbaar Ministerie Noord-Nederland (OvJ en adjunct OvJ)
Haagse Hogeschool	Assembly of States Parties of the International Criminal Court (Legal Officer)
	Wo=men, Dutch Gender Platform (Executive Director)
	Iran-US Claims Tribunal (Special Assistant to the President)
	Organization for the Prohibition of Chemical Weapons (Associate Legal Officer)
	International Federation for Human Rights (Representative to the International Criminal Court (ICC) and Co-Chair of the International Bar Association's War Crimes Committee)
	ANEC European Consumer Voice in Standardisation (Lead Programme Manager)
	CropLife Europe (Senior Trade & Anti-Counterfeit Manager)
	International Mediation Institute (Executive director)
	Panteia Onderzoeksadvies Bureau (Project Manager)
	Kraken Digital Asset Exchange (Money-Laundering Reporting Officer)
	Oikocredit (Head of Legal and Compliance)
	Loyens & Loeff (Associate)
	ECMC: Ethics & Compliance Management & Consulting (CEO)

	Accenture (Contract Manager)
	Aramco (Senior Counsel)
	Foresight-Transitions (Strategic transition, investment & innovation advisor)
	ABN AMRO (Consultant, Strategy & Innovation)
	European Institute of Innovation and Technology (EIT Legal Officer) Lid werkveld commissie Europees Recht
Hogeschool Leiden	Raad voor de Rechtspraak
	ING
	Gemeente Leiden
	Juridisch Loket
	Ministerie van Sociale Zaken
	Nationale Nederlanden
	UWV
	Advocatuur
	Raad voor Rechtsbijstand
	Politie
	Reclassering
	College voor de Rechten van de Mens
	VNG
Hogeschool Windesheim	Wittebrood de Gerechtsdeurwaarder
	Gemeente Almere
	Yards Gerechtsdeurwaarder
	Vluchtelingenwerk
	Okkerse en Schop Advocaten
	Maet Advocaten
	Arag Rechtsbijstand
	Brunel
NLH Stenden Hogeschool	Gemeente Leeuwarden
	Wetterskip Fryslan
	Hoekstra en partners
	Belastingdienst
	Juridisch Loket
	Provincie Fryslan
	Centraal Juridisch Incasso Bureau
	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
	RG Advocaten
	Torque Letselschade
	UWV
	Rechtspraak
Zuyd Hogeschool	Intergemeentelijke sociale Dienst Brunssum Landgraaf (Afdelingshoofd Beleidsvoering)
	Sociale Verzekeringsbank (Juridisch Adviseur)
	DAS Rechtsbijstand
	UWV
	Vincio Wonen (Directeur Bestuurder)
	Rechtbank Limburg

Bibliografie

Literatuur & bronnen

A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area 2005

A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area, Bologna Working Group on Qualifications Frameworks 2005.

Andriessen, Greve & Butter 2014

D. Andriessen, D. Greven & R. Butter 'Praktisch relevant én methodisch grondig? Dimensies van onderzoek in het hbo', Utrecht: Hogeschool Utrecht 2014.

Dee Fink 2013

L. Dee Fink, *Creating significant Learning Experiences An Integrated Approach to Designing College Courses*, San Francisco: Jossey-Bass 2013.

Delft 2022

A. Delft, *Handleiding formuleren leeruitkomsten NCP NLQF 2020*, NCP NQLF.

Doorlopende leerlijnen Taal en Rekenen

Doorlopende leerlijnen Taal en Rekenen (2009). Referentiekader Taal en Rekenen. Dee referentieniveaus. Almelo, Lulof Druktechniek.

Handreiking opbouw landelijk opleidingsprofiel. Verdiepingsdocument bij verkenningsrapport 'HEO met regie naar verantwoordelijkheid'

'Handreiking opbouw landelijk opleidingsprofiel. Verdiepingsdocument bij verkenningsrapport 'HEO met regie naar verantwoordelijkheid'', Den Haag, Vereniging Hogescholen 2021.

Van Merriënboer & Kirschner 2017

J. Van Merriënboer & P. Kirschner, *Ten Steps to Complex Learning. A systematic approach to four-component instructional design*, Londen: Routledge 2017.

Mintzberg & Westley 1992, p. 39-59

H. Mintzber & F. Westly, 'Cycles of Organizational Change.' *Strategic Management Journal* afl.13, p. 39-59, doi.org/10.1002/smj.4250130905.

Meijer 2008

D. Meijer, J. Noijons, et al. *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen: Leren, Onderwijzen, Beoordelen*, Nederlandse Taalunie 2008

Mein 2022

A. Mein, *Arbeidsmarktonderzoek opleidingen HBO-Rechten*, Hogeschool van Amsterdam 2022.

Mein 2024

Mein, A. (2024) *Moeite met maatwerk. Over de omgang met morele vragen bij het bieden van maatwerk in de dagelijkse uitvoeringspraktijk van Juridische professionals bij de overheid*. Amsterdam, Lectoraat Legal Management.

Mein 2025

Mein, A. (2025), *De overheidsjurist in verandering Leeratelier: reflectie op jouw rol als jurist binnen de rechtsstaat*. (Amsterdam, Lectoraat Responsieve Rechtspraktijk) presentatie.

Onderzoek nieuw profiel HBO-Rechten 2024

Onderzoek nieuw profiel HBO-Rechten. Werkgroep landelijk profiel HBO-Rechten, z.p. in opdracht van het Landelijk Opleidingsoverleg 2024.

Procedure op- en vaststelling landelijke opleidingsprofielen bachelor 2018

Procedure op- en vaststelling landelijke opleidingsprofielen bachelor, Vereniging Hogescholen, Den Haag 2018.

Rotmans 2021

J. Rotmans & M. Verheijden, *Omarm de chaos*, Amsterdam; De Geus 2021.

Runyon & Carrel, 2019

Runyon, Natalie, Carell, Alyson (2019) *Adapting for 21st Century Success: The Delta Lawyer Competency Model.* [Adapting for 21st Century Success: The Delta Lawyer Competency Model](#)

Sam 2024

Sam, I. (2024). *Examining empathy training in legal education through Visual Thinking Strategies. An analytical and evaluative study.* Tilburg, Tilburg University.

Savater 2011

F. Savater 'Vrijheid, gelijkheid, burgerschap' 11 juni 2021, Erven J. Bijleveld: Utrecht 2011.

Sectorplan HEO. Samen waarde creëren voor brede welvaart. Change-agenst met impact 2023

Sectorplan HEO. Samen waarde creëren voor brede welvaart. Change-agenst met impact, Den Haag, Vereniging Hogescholen 2023.

Sent 2014.

E-M. Sent (2014) *Wendbaar in een duurzame economie. Rapport Verkenningcommissie hoger economisch onderwijs.* Den Haag: Vereniging Hogescholen.

Shared 'Dublin' descriptors for Short Cycle, First Cycle, Second Cycle and Third Cycle Awards 2004

Shared 'Dublin' descriptors for Short Cycle, First Cycle, Second Cycle and Third Cycle Awards, Joint Quality Initiative group 2004.

Sluijsmans 2013

D.M.A. Sluijsmans, *Verankerd in leren: Vijf bouwstenen voor professioneel beoordelen in het hoger beroepsonderwijs* (lectorele rede Heerlen Zuyd Hogeschool), Heerlen: Zuyd Hogeschool 2013.

Ter Voert 2016

M.J. ter Voert, *Juridische beroepen in de toekomst. Ontwikkelingen binnen advocatuur, notariaat en gerechtsdeurwaarders,* Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid, Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum 2016.

Timmer & Mein 2018.

Timmer, Ivar, Mein, Arnt red. *Legal management: het realiseren van Juridische kwaliteit.* Amsterdam: Boom Juridisch 2018.

Vanhooren 2022

S. Vanhooren & L. Wulftange, *Taalcompetent in het hoger onderwijs. Kader voor een taalcompetentieverstwerkend aanbod aan hogescholen en universiteiten,* Algemeen Secretariaat Nederlandse Taalunie 2022.

Whitepaper, de Juridische sector anno 2025

Whitepaper, *de Juridische sector anno 2025. Navigeren door juridische transitie*, Alphen aan de Rijn, Wolters Kluwer 2025.

Zwart, Broeks & van den Berg 2020

S. de Zwart, L. Broeks & T van den Berg, *Eindrapport. Meta-analyse maatschappelijke opgaven relevant voor het HBO*, Utrecht: Berenschot groep B.V. 2020.

Websites

[Centraal Bureau voor de Statistiek | CBS](#)

[HBO-Monitor](#)

[ICTRecht - specialist in Legal, Security en Tech](#)

[Internationale competenties](#)

[ICTRecht - specialist in Legal, Security en Tech](#)

[Home - Netwerk toetsbekwaamheid h\(b\)o](#)

[Wat is preventive law?](#)

[wetten.nl - Regeling - Regeling macrodoelmatig opleidingsaanbod hoger onderwijs 2023 - BWBR0048105](#)

[wetten.nl - Regeling - Wet NLQF - BWBR0050058](#)

[WG Frameworks qualification 2003-2005 - European Higher Education Area and Bologna Process \(ehea.info\)](#)